

AGNIESZKA GRĘDZIK
ORCID: 0009-0004-9979-0950
Towarzystwo Historii Edukacji

(DOI: 10.17460/PHO_2025.1_2.06)

LISTA POLSKICH NAUCZYCIELI Z ZIEM PÓŁNOCNO-WSCHODNICH II RZECZYPOSPOLITEJ¹, OFIAR REPRESJI NIEMIECKICH W LATACH 1941–1944 (CZ. IV)

Lista polskich nauczycieli z ziem północno-wschodnich II Rzeczypospolitej, ofiar represji niemieckich w latach 1941–1944 (część IV) stanowi kontynuację badań nad problematyką tajnego nauczania i martyrologii nauczycielstwa polskiego na Ziemiach Wschodnich II Rzeczypospolitej w czasie II wojny światowej. Dotychczas opracowania pod tym samym tytułem zamieszczono na łamach „Przeglądu Historyczno-Oświatowego” w numerach: 3–4 w 2008 r., 1–2 w 2013 r. część II A, 1–2 w 2024 r. część II B oraz 3–4 w 2024 r. Poniższa lista jest niepełna. Z powodu ograniczeń redakcyjnych część materiału ikonograficznego została pominięta, jednak autorka ma nadzieję, że w przyszłości będzie on mógł zostać opublikowany w formie albumu, gdyż w pełni zasługuje na osobną prezentację.

- 305. HAJDUKIEWICZ** (imię nieczytelne I. lub J.) – w latach 1927–1930 kierowniczka 4-klasowej Szkoły Ćwiczeń przy Państwowym Seminarium Nauczycielskim Żeńskim im. Emilii Plater w Wołkowysku w powiecie wołkowyskim w województwie białostockim. Pomimo intensywnych badań i poszukiwań źródłowych, losy wojenne tej nauczycielki pozostają nieznane. W toku prac badawczych autorka niniejszego opracowania nawiązała kontakt z rodziną Hajdukiewiczów z Gdańska i ustaliła, że Natalia Hajdukiewicz (z d. Giejewska) (1890–1978) była nauczycielką języka francuskiego w szkołach wileńskich (DB – Helena Zawistowska

¹ Pod pojęciem ziem północno-wschodnich II Rzeczypospolitej będę rozumiała obszar przedwojennych województw: wileńskiego, nowogródzkiego, poleskiego i częściowo białostockiego (powiaty: Grodno i Wołkowysk).

- (z d. Hajdukiewicz), 20.08.2007 r., Gdańsk. Informacje pisemne Heleny Zawistowskiej (z d. Hajdukiewicz), 20.08.2007 r., Gdańsk; Muzeum AG).
- 306. HEJBOWICZ ANTONI** – ur. 1886 r., magister, absolwent studiów uniwersyteckich. W latach 1923–1939 nauczyciel matematyki i fizyki w Państwowym Gimnazjum im. św. Kazimierza w Nowej Wilejce w powiecie wileńsko-trockim w województwie wileńskim. W opinii byłej uczennicy Bożeny Gasztołdówny *Profesor Antoni Hejbowicz był typem również naukowca – matematykiem. Cechowała go powaga z tytułu stanowiska, postawy i sposobu wykładania* (Kalenkiewicz-Mirowiczowa, Kontowt-Okulewiczowa, 2003, s. 89). O dalszych losach *wspaniałego matematyka* wspomina była uczennica Wanda Kuźmicka: *Profesor A. Hejbowicz uczył jeszcze w 1940 r., potem władze sowieckie przeniosły go na wioskę „zabitą deskami”. My, uczniowie, byliśmy oburzeni, chcieliśmy interweniować u wyższych władz, ale nas uprzedzono, że możemy mu tym jeszcze bardziej zaszkodzić. Na początku okupacji hitlerowskiej spotkałam profesora. Wiedział, co chcieliśmy zrobić w jego obronie. Powiedział wtedy: „Nie martwcie się, kochani. Przyjdzie czas, że znów razem będziemy się uczyć. Dziękuję wam”. Ten czas jednak nie przyszedł* (Kalenkiewicz-Mirowiczowa, Kontowt-Okulewiczowa, 2003, s. 93). Antoni Hejbowicz nie przeżył wojny (Zagórowski, 1924, s. 238; Kalenkiewicz-Mirowiczowa, Kontowt-Okulewiczowa, 2003, s. 66, 86, 89 i in.).
- 307. HERSZMAN LEJB DAWID** – fizyk, członek Polskiego Towarzystwa Fizycznego Oddział Wileński. W 1941 r. popełnił samobójstwo w getcie w Wilnie (Szudy, 2020, s. 35).
- 308. HOENIGMAN KAZIMIERA**, s. Laurencja – ur. 20.09.1894 r. w Warszawie, siostra zakonna Kościoła rzymskokatolickiego, należąca do Zgromadzenia Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu. Absolwentka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, specjalistka w dziedzinie historii. Do zgromadzenia wstąpiła 11.02.1928 r. Pracę pedagogiczną rozpoczęła we Lwowie, gdzie do 1932 r. pracowała jako nauczycielka historii. W 1933 r. przeniosła się do Wilna, obejmując stanowisko dyrektorki Zespołu Szkół Sióstr Nazaretanek w Wilnie, równocześnie prowadząc lekcje historii w klasach starszych oraz aktywnie angażując się w działalność wychowawczą. *Dzięki pracy zespołu nazaretańskich nauczycieli, umiejętnie kierowanego przez Dyrektorkę, szkoła wkrótce zyskała bardzo dobrą opinię wileńskiego Kuratorium, jako najlepsza szkoła średnia w Wilnie* (Hoppen-Zawadzka, Cywińska-Kryszewska, 1996, s. 119). Po agresji niemieckiej i sowieckiej na Rzeczypospolitą we wrześniu 1939 r. oraz zajęciu Ziemi Wschodnich II RP przez Armię Czerwoną, a następnie w czasie okupacji litewskiej Wilna oraz Ziemi Wileńskiej, szkoła wraz z Domem Zgromadzenia Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu zostały zlikwidowane, a ich budynki odebrane siostrze i upaństwowione. Siostra Kazimiera Hoenigman została usunięta ze stanowiska dyrektorki,

a jej miejsce zajęła litewska zakonnica. Wspólnie z postulantką s. Janiną, s. Laurencja Hoenigman prowadziła tajne komplety z języka polskiego, historii i geografii Polski. 26.03.1942 r. została aresztowana przez niemiecką policję w Wilnie, razem ze 162 siostrami zakonnymi z różnych zgromadzeń, i osadzona w więzieniu na Łukiszkach. Tam kontynuowała życie zakonne w warunkach konspiracyjnych – uczestniczyła w tajnych mszach świętych i wykonywała duchowe ćwiczenia zakonne. Zwolniona z więzienia 24.05.1942 r., otrzymała nakaz zdjęcia habitu zakonnego i zgłoszenia się do Arbeitsamtu, w celu wywiezienia na roboty przymusowe do Niemiec. Dzięki pomocy mieszkańców Wilna zdołała się ukryć i uniknąć deportacji. W wyniku przymusowej ekspatriacji „z Polski do Polski” (Maria Jordan, 3.04.2003 r., Kraków) opuściła Wilno na zawsze. *Do pracy wychowawczej z młodzieżą po opuszczeniu szkół wileńskich nigdy nie wróciła* (Hoppen-Zawadzka, Cywińska-Kryszewska, 1996, s. 120). Zmarła w Częstochowie 25 października 1979 r. (Jacewicz, Woś, 1981, s. 517; Feliksiak, 1992, s. 404, 410, 418; Cywińska-Kryszewska, Hoppen-Zawadzka, 1996, s. 81, 82, 93 i in.; Hoppen-Zawadzka, 1996, s. 192, 200, 201 i in.; Cywińska, 1997, s. 32–33; Wilanowski, 2000, s. 122; Relacja ustna Marii Jordan, 3.04.2003 r., Kraków; Pasierbska, 2015, s. 53–55, 185; Semczyszyn, Szyksznian-Ossowska, 2018, s. 50–52, 54, 78–79).

- 309. HOJAK IRENA** (z d. Szczecińska) – ur. 1913 r. w Łomży, c. Leona i Bronisławy Szczecińskiej. Nauczycielka, absolwentka Liceum Pedagogicznego w Białymstoku (1937). Wcześniej ukończyła szkołę powszechną w Łomży. Po powrocie do rodzinnego miasta utrzymywała się z udzielania korepetycji. W 1938 r. wyjechała na Polesie, gdzie pracowała w szkole powszechnej w Kamieniu Koszyrskim. Tam poznała inspektora szkolnego Kazimierza Hojaka, którego poślubiła. W czasie okupacji niemieckiej Ziemi Wschodnich II RP mieszkała wraz z mężem Kazimierzem, synem Wiesławem (lat 4) i matką Bronisławą Szczecińską w Łomży. Zajmowała się wychowywaniem dziecka oraz brała udział w polskim tajnym nauczaniu. 15 lipca 1943 r., według relacji Bronisławy Szczecińskiej, została aresztowana przez dwóch policjantów Niemców w mieszkaniu o godzinie 5:00 wraz z mężem i synkiem. Chłopca próbowała ocalić babcia, Bronisława Szczecińska, jednak pod groźbą aresztowania została zmuszona do oddania wnuka jego rodzicom. Całą trójkę osadzono w łomżyńskim więzieniu, a następnie około godziny 10:00 przewieziono ciężarówkami do Lasu Jeziorkowskiego koło wsi Jeziorko. Tego samego dnia Irena Hojak wraz z rodziną oraz 19 innymi rodzinami z Łomży zginęła rozstrzelana w zbiorowej egzekucji. Rokrocznie w Lesie Jeziorkowskim, na cmentarzu ustanowionym Miejscem Pamięci Narodowej, odbywają się nabożeństwa żałobne i uroczystości upamiętniające Polaków – ofiary zbrodni niemieckich. Opiekę nad grobami sprawują uczniowie i nauczyciele Szkoły Podstawowej w Jeziorku (Walczak, 1987, s. 466; Walczak, 1995, s. 335;

- Smurzyński, 1996, s. 7; Smurzyński, 1999, s. 1, 3, 14 i in.; Smurzyński, 2008, s. 21–24; Patalan, 2013; Baza „Strat”).
- 310. HOJAK KAZIMIERZ** – ur. 1904 r. w Sokalu. Nauczyciel, absolwent studiów wyższych, ukończył dwa fakultety. Przed II wojną światową pełnił funkcję inspektora szkolnego w powiecie Kamień Koszyrski w województwie poleskim. W czasie okupacji niemieckiej Ziemi Wschodnich II RP wraz z żoną nauczycielką Ireną, synem Wiesławem (lat 4) i teściową Bronisławą Szczecińską mieszkał w Łomży, gdzie pracował w sklepie Szefflera. 15 lipca 1943 r., według relacji Bronisławy Szczecińskiej, został aresztowany przez dwóch policjantów Niemców w mieszkaniu o godzinie 5:00 wraz z żoną Ireną i synkiem. Chłopca próbowała ocalić babcia, Bronisława Szczecińska, jednak pod groźbą aresztowania została zmuszona do oddania wnuka jego rodzicom. Całą trójkę osadzono w łomżyńskim więzieniu, a następnie około godziny 10:00 przewieziono ciężarówkami do Lasu Jeziorkowskiego koło wsi Jeziorko. Tego samego dnia Kazimierz Hojak wraz z rodziną oraz 19 innymi rodzinami z Łomży zginął rozstrzelany w zbiorowej egzekucji (Walczak, 1987, s. 466; Walczak, 1995, s. 335; Smurzyński, 1996, s. 7; Smurzyński, 1999, s. 1, 3, 14 i in.; Smurzyński, 2008, s. 21–24; Patalan, 2013; Baza „Strat”).
- 311. HORNO-POPLAWSKI STANISŁAW** (ppor.) – ur. 14.07.1902 r. w Kutais (Kaukaz), wnuk powstańca z 1863 r., artysta i rzeźbiarz, pedagog, przedstawiciel „szkoły wileńskiej”. Studiował w Warszawie i Paryżu, asystent, następnie adiunkt i kierownik Katedry Rzeźby Wydziału Sztuk Pięknych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Członek Wileńskiego Towarzystwa Artystów Plastyków oraz Bloku Zawodowych Artystów Plastyków w Warszawie. Projektował monumentalne pomniki: marszałka Polski Józefa Piłsudskiego, generała Jakuba Jasińskiego, generała Józefa Sowińskiego. Tworzył także pomniki nagrobne, w tym granitowy kapelana Legionów Polskich biskupa Władysława Bandurskiego. Autor licznych portretów, m.in.: profesora Ferdynanda Ruszczyca. Laureat konkursu Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych na popiersie zasłużonych Polaków. Po rozpoczęciu II wojny światowej brał udział w kampanii wrześniowej. Dostał się do niewoli niemieckiej i w latach 1939–1945 był internowany w niemieckim obozie jenieckim Oflagu II C Woldenberg, gdzie w warunkach obozowych prowadził kursy rysunku, malarstwa i rzeźby dla współwięźniów – oficerów Wojska Polskiego. *Z tęsknot, marzeń i obserwacji życia obozowego* tworzył prace będące *antidotum na jałowość i nudę, histerię, chorobę drutów kolczastych i szaleństwo* (Dembek, 2017, s. 45). Wykonał m.in.: figury świętych do kaplicy obozowej, rzeźbę *Syreny Walczącej Warszawy* w żołnierskim płaszczu, w hełmie i z mieczem, rzeźbę *Madonny z Dzieciątkiem*, współcześnie nazywaną *Madonną Woldenberską*, a także dekoracje sceniczne do obozowego teatru. Szkicował portrety kolegów-jeńców oraz projekty do realizacji w wolnej

- ojczyźnie. Po zakończeniu II wojny światowej był kierownikiem Katedry Rzeźby Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, po 1949 r. pracował w Państwowej Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych w Gdańsku. W Muzeum Woldenberczyków w Dobiegniewie – utworzonym na miejscu byłego oflagu – znajduje się płaskorzeźba jego autorstwa. Muzeum Woldenberczyków oraz Stowarzyszenie Woldenberczyków dokumentują, upowszechniają i strzegą pamięci o polskich oficerach Wojska Polskiego – jeńcach wojennych Oflagu II Woldenberg (*Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 46; Olesik, 1988, s. 188, 195, 200–201; Zasztowt, 1993, s. 112, 113; Duczkowska-Moraczewska, Tomczak, 1995, s. 69, 94, 126–127 i in.; Piechnik, Puchowski, 1996, s. 213, 214; Melbechowska-Luty, 2005, s. 210, 213, 214 i in.; Surwiło, 2005, s. 46, 57; Dembek, Pazda, 2014, s. 18, 32, 132; Rudkowski, 2014, s. 126, 127; Dembek, 2017, s. 43, 44, 47 i in.; Kossowska, 2017, s. 429, 437; Muzeum Woldenberczyków; Stowarzyszenie Woldenberczyków).
- 312. HOROSZKIEWICZ ROMAN** (kapitan) – ur. 1892 r. w powiecie czortkowskim, żołnierz Wojska Polskiego, nauczyciel w Pińsku, historyk, regionalista, archeolog, heraldyk, redaktor i wydawca, poeta. W 1924 r. założył w Pińsku Muzeum Poleskie, które pełniło rolę „uniwersytetu regionalnego”. Inicjator, współtwórca i członek Zarządu Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego Oddział Piński. Autor prac z zakresu historii regionu, m.in.: *Pińsk i jego okolice* (Pińsk, 1926), *Tradycje ziemi pińskiej* (Pińsk, 1928), *Powiat Stoliński. (Notatki historyczne)* (Brześć nad Bugiem, 1930), *Na ziemiach wschodniego pogranicza. Notatki historyczne* (Warszawa, 1937), a także historii lokalnej szlachty, m.in.: *Szlachta zaściankowa na ziemiach wschodnich* (Pińsk, 1937). W latach 1926–1929 redaktor i wydawca tygodnika polityczno-społecznego „Ziemia Pińska”, poświęconego sprawom województwa poleskiego. Po agresji niemieckiej i sowieckiej na Rzeczypospolitą we wrześniu 1939 r. brał udział w wojnie obronnej z Niemcami, walcząc m.in. o Warszawę, gdzie został ranny. Dostał się do niewoli niemieckiej i w latach 1939–1945 był internowany w niemieckich obozach jenieckich: Oflagu XII A w Hadamar (w zachodnich Niemczech) oraz w Oflagu II D Gross-Born. Przeżył. Po wojnie zamieszkał w Opolu, gdzie pracował, działał naukowo i twórczo aż do śmierci 11 grudnia 1962 r. (Kabot, 1998, s. 22, 27, 28; Grędzik, 2024, s. 82; Baza „Strat”).
- 313. HRYNASZKIEWICZ LEONARD WIKTOR** – ur. 19.03.1913 r. w Wilnie, s. Nikodema i Aleksandry (z d. Wiszniak), ksiądz ojciec zakonnicy Kościoła rzymskokatolickiego, jezuita, katecheta w Radomiu, kapelan sióstr zakonnych, żołnierz Wojska Polskiego. W czasie Powstania Warszawskiego duszpasterz batalionu „Bończa” Okręgu Warszawskiego Armii Krajowej – Grupa „Północ” oraz kapelan szpitala polowego w kościele sióstr sakramentek pw. św. Kazimierza na Starym Mieście w Warszawie. Zginął 31 sierpnia 1944 r., pod gruzami świątyni zbombardowanej przez

Niemców. Imię i nazwisko ojca Leonarda Wiktora Hrynaskiewicza, obok wielu innych, zostało uwiecznione na pamiątkowej tablicy poświęconej polskim jezuitom – ofiarom terroru hitlerowskiego 1939–1945, umieszczonej na ścianie Bazyliki Najświętszego Serca Pana Jezusa Ojców Jezuitów w Krakowie przy ul. Mikołaja Kopernika 26, a także na tablicach pamiątkowych w Katedrze Polowej Wojska Polskiego w Warszawie i w kościele pod wezwaniem św. Ducha w Nowym Sączu. W bocznej nawie odbudowanego po wojnie kościoła św. Kazimierza w Warszawie znajduje się pomnik ku czci zamordowanych, opatrzony symbolem Polski Walczącej, datą 31 VIII 1944 r. oraz pamiątkową inskrypcją: *Pamięci 1000 ofiar wśród nich 4 kapłanów 35 siostr sakramentek i 15 sierot poległych pod gruzami kościoła w czasie Powstania Warszawskiego w trzydziestą rocznicę śmierci Niech odpoczywają w Panu* (Jacewicz, Woś, 1981, s. 65, 76; Grzebień, 1996, s. 223; *Wielka Ilustrowana Encyklopedia Powstania Warszawskiego*, 2009, s. 81; Muzeum Postania Warszawskiego; Martyrologium; Baza „Strat”, Muzeum AG).

- 314. HRYNKIEWICZ JÓZEF MARCIN** – ur. 1895 r., absolwent Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, magister fizyki, dyplomowany nauczyciel. Uczył fizyki z astronomią w Państwowym Gimnazjum im. Króla Zygmunta Augusta w Wilnie. Od 1927 r. asystent w Katedrze Fizyki Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, członek Polskiego Towarzystwa Fizycznego Oddział Wileński. Zmarł w 1944 r. w Wilnie (Piechnik, Puchowski, 1996, s. 116–117, 345; Malinowski, 1999, s. 187, 195, 198–199 i in.; Dubowik, Malinowski, 2002, s. 109; Szudy, 2020, s. 35; Grędzik, 2024, s. 85).
- 315. JABŁOŃSKI BŁAŻEJ** – ur. 21.01.1871 r. w Przeworsku, ksiądz ojciec zakonny Kościoła rzymskokatolickiego, jezuita, filozof, teolog, nauczyciel, wychowawca młodzieży w Zakładzie Naukowo-Wychowawczym w Bąkowicach pod Chyrowem. Pełnił również funkcje administratora i ekonoma w domach zakonnych w Bąkowicach pod Chyrowem, Starej Wsi, Krakowie, Warszawie, Lublinie i Pińsku. Po agresji niemieckiej i sowieckiej na Rzeczypospolitą we wrześniu 1939 r. i zajęciu Ziemi Wschodnich II RP przez Armię Czerwoną został *zatrzymany przez Rosjan i postawiony przed plutonem egzekucyjnym – uratowany przez Żyda, którego uprzednio wspomagał materialnie. Później aresztowany i przez trzy dni przetrzymywany w piwnicach starostwa w Pińsku. Następnie wyjechał do Wilna [...]. Tam zamieszkał w miejscowym domu zakonnym* (Martyrologium). W czasie okupacji niemiecko-litewskiej Wilna i Ziemi Wileńskiej ksiądz Błażej Jabłoński został aresztowany przez gestapo i policję litewską wraz z grupą jezuitów 26.03.1942 r. i osadzony w więzieniu na Łukiszkach w Wilnie, a następnie od 8.06.1942 r. internowany w Pogryżowie na Litwie, gdzie zmarł 11 grudnia 1942 r. (Jacewicz, Woś, 1981, s. 70, 77; Zieliński, 1982, s. 556, 557; Grzebień, 1996, s. 233; Pasierbska, 2005, s. 284, 285; Pasierbska, 2015, s. 51; Martyrologium; Baza „Strat”).

- 316. JACEWICZ ALFONS** – ur. 1900 r. w Dubnie na Wołyniu, żołnierz Wojska Polskiego, nauczyciel w Krzemieńcu (Polska), Santa Rosa (Meksyk), Fawley Court (Anglia), wychowawca młodzieży. Pisarz, prozaik, tłumacz, redaktor dwutygodnika „Pobudka Wołyńska”, współpracownik londyńskiego tygodnika „Wiadomości”, przyjaciel Józefa Mackiewicza i Feliksa Soboty. Prezes wołyńskiego Koła Szlachty Zagrodowej, założyciel Związku Ziem Północno-Wschodnich Rzeczypospolitej Polskiej w polskim osiedlu Santa Rosa w Meksyku. Podróżnik, miłośnik kajakarstwa, pieszych wycieczek po górach i wulkanach, gry w brydża i szachy, propagator całorocznego hartowania ciała w zimnej wodzie. Studiował w Warszawie i Poznaniu. W 1917 r. na Krymie *przystąpił on do Białej Armii rosyjskiej, i rąbał z konia bolszewików, gdy my jeszcze tego nie czyniliśmy* (Mackiewicz, 1979, s. 2). Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 r. oraz w wojnie obronnej z Niemcami we wrześniu 1939 r. Przez 19 miesięcy był internowany w hiszpańskim obozie koncentracyjnym Miranda de Ebro. W Meksyku pracował jako nauczyciel matematyki, fizyki, geografii, biologii i ćwiczeń cielesnych w polskim osiedlu Santa Rosa. W trudnych warunkach życia uchodźczego potrafił wywierać pozytywny wpływ na kształtowanie osobowości dzieci i młodzieży. Prowadził również działalność oświatowo-kulturalną wśród młodzieży pozaszkolnej i osób dorosłych jako kierownik Referatu Oświaty Pozaszkolnej Delegatury Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Po latach wspominał: [...] *pomimo ciężkiej, całodzienniej pracy, pobyt w osiedlu zaliczam do okresu przyjemnego, a pracę nad kształtowaniem młodych umysłów za pożyteczną. Późniejsze losy rzucały mną po wszystkich zakątkach Meksyku i całego niemal świata. Zawsze jednak mile wspominam naszą kochaną młodzież, „klikę gimnazjalną”, a prof. Feliks Sobota, były delegat Min. W. R. i O. P., jest teraz moim serdecznym przyjacielem* (Jacewicz, 1965, s. 36). Alfons Jacewicz *na wieść o nowym rozbiórze Polski, oderwaniu połowy jej ziem na wschodzie i wcieleniu do komunistycznych republik Białorusi i Ukrainy* (Jacewicz, 1965, s. 25), założył w Santa Rosa Związek Ziem Północno-Wschodnich Rzeczypospolitej Polskiej. Koło, które liczyło kilkaset członków, przestało istnieć wraz z likwidacją osiedla. Pisał zarówno w językach polskim, jak i hiszpańskim. Autor m.in.: *Eu la sombra del Kremlin. Una novela de Amor y Aventura*, Meksyk 1961, *Miranda. Pamiętnik więźnia*, Londyn 1962, *Jurij Dąbski. Opowiadania z wojny i pokoju*, Londyn 1964, *Flawley Court. Przewodnik*, Londyn 1976. Zmarł 22 stycznia 1979 r. w Londynie (Mackiewicz, 1979, s. 2; Chmielewski, 2015; Chmielewski, 2015, s. 258, 260, 261 i in.; Chmielewski, 2015, s. 128, 129, 134).
- 317. JACYNA JERZY** (ppor.) – żołnierz Wojska Polskiego, astronom, matematyk, docent doktor, asystent w Zakładzie Astronomicznym, Zakładzie Meteorologii Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Uniwersytetu Stefana

Batorego w Wilnie. Nauczyciel matematyki, geometrii sferycznej i astronomii w Państwowej Szkole Technicznej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Wilnie. Po agresji niemieckiej na Rzeczypospolitą brał udział w wojnie obronnej z Niemcami. Poległ w obronie ojczyzny 7 września 1939 r. W opinii przedwojennych współpracowników polska nauka straciła zdolnego, młodego, rokującego na „piękny rozwój” naukowca (Olszewicz, 1947, s. 95; Iwanowska, 1975, s. 271, 272; Iwanowska, 1981, s. 249, 256; *Państwowa Szkoła Techniczna w Wilnie...*, 1991, s. 77, 101, 136 i in.; Piechnik, Puchowski, 1996, s. 115, 116; Hurwic, 2004, s. 305; Lewandowska, 2004, s. 249; Ingarden, Kalemka, 2005, s. 9; Madej-Janiszek, 2017, s. 265; Łubieńska-Iwaniszewska, 8.03.2021, *Giganci Nauki Kujaw i Pomorza – wykład*; Baza „Strat”).

- 318. JALBRZYKOWSKI ROMUALD** – ur. 7.02.1876 r., s. Jana i Rozalii (z d. Krajewska), ksiądz arcybiskup metropolita Archidiecezji Wileńskiej Kościoła rzymskokatolickiego, teolog, biblista, działacz społeczno-narodowy, niepodległościowy, charytatywny, działacz wśród młodzieży akademickiej, organizator szkół polskich, nauczyciel Seminarium Duchownego w Sejnach, następnie jego wicerektor i prokurator, doctor honoris causa Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Był współorganizatorem Związku Katolickiego i Macierzy Szkolnej w Sejnach, współtwórcą założonego w Warszawie Towarzystwa Popierania Wiary Katolickiej na Wschodzie, założycielem „Tygodnika Katolickiego” (w Mińsku), dziennika „Życie i Praca” (w Łomży), autorem prac o charakterze ascetyczno-moralnym, haseł do *Podręcznej encyklopedii kościelnej*. Był trzykrotnie aresztowany w 1920 r., 1942 r. i 1945 r. W czasie II wojny światowej poparł akcję ratowania ludności żydowskiej. Za obronę wiary, polskości, propagowanie haseł wolnościowych został aresztowany przez gestapo i policję litewską 22.03.1942 r. i uwięziony w Mariampolu. Po wejściu na Ziemię Wschodnie II Rzeczypospolitej Armii Czerwonej w 1944 r., 5.08. tego roku powrócił do Wilna z internowania. Reaktywował 1.10.1944 r. Seminarium Duchowne, a także Wydział Teologiczny Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Obie instytucje zostały ostatecznie zamknięte przez sowieckie władze okupacyjne (*Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej...*, 1950, s. 40; Jacewicz, Woś, 1978, s. 195, 197, 201 i in.; Krahel, 1986, s. 121–131; Szczesny-Brzozowski, 1987, s. 70; Korab-Żebryk, 1991, s. 36, 58, 60 i in.; Kłosiński, 1995, s. 68; Obiezierska, 1995, s. 262–263, 273, 376 i in.; Krahel, 1996, s. 215, 216, 217; Pasierbska, 1996, s. 147, 148; Warakowski, 1996, s. 36; Dzwonkowski, 1997, s. 337; Lewandowska, 2001, s. 71, 73, 190 i in.; Tomaszewski, 2001, s. 52, 132, 296–298 i in.; Dubowik, Malinowski, 2002, s. 117; *Encyklopedia „białych plam”*, 2002, s. 282–283; Dzwonkowski, 2003, s. 279–283; Sławińska, 2004, s. 65, 67, 70 i in.; Dzwonkowski, 2005, s. 190, 213, 219 i in.; Krahel, 2007, s. 49–57; Mikhailik, 2008, s. 13, 19, 43 i in.; Tomkiewicz, 2008, s. 161, 163, 164 i in.;

- Losy Polski i Polaków w okresie II wojny światowej*, 2009, s. 637–638; Twardowski, 2016, s. 22, 38, 60 i in.; Bukowski, 2019, s. 72, 73, 74; Krahel, 2019, s. 17, 18, 19; Zająć, 2019, s. 30, 35, 80 i in.; Baza „Strat”).
- 319. JANCZUKOWICZ PAWEŁ** (por.) – ur. 10.01.1906 r. w Baranowiczach. Studiował w Wilnie i Warszawie. Inżynier, kierownik referatu Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych w Wilnie. Nauczyciel, działacz społeczny, członek Zarządu Okręgu Związku Harcerstwa Polskiego w Wilnie. W latach 1936–1939 kierownik robót w Zarządzie Miejskim w Wilnie i wykładowca materiałoznawstwa z geologią, statyki i wytrzymałości materiałów, ustrojów budowlanych, geometrii wykreślnej i kreślenia technicznego w PST (*Państwowa Szkoła Techniczna w Wilnie...*, 1991, s. 189). Brał udział w wojnie obronnej z Niemcami we wrześniu 1939 r. Walczył w Samodzielnej Grupie Operacyjnej „Polesie” pod dowództwem generała Franciszka Kleeberga. Dostał się do niewoli niemieckiej, zbiegł i dotarł do formujących się oddziałów polskich na Zachodzie (*Państwowa Szkoła Techniczna w Wilnie...*, 1991, s. 189–190, 347; Dąbrowski, 2015, s. 194; Baza „Strat”).
- 320. JANUSZKIEWICZ ALEKSANDER** – ur. 17.02.1872 r., s. Stanisława i Walentyny (z d. Regulska). Studiował w Kijowie i Berlinie. Profesor nauk medycznych, rektor Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, organizator Wydziału Lekarskiego i Kliniki Chorób Wewnętrznych USB. Przewodniczący Komisji Administracyjnej USB, Komisji Egzaminacyjnej Wydziału Lekarskiego oraz Komisji Dyscyplinarnej dla Pomocniczych Sił Naukowych USB. Kierownik Kliniki Chorób Wewnętrznych Szpitala Wojskowego na Antokolu w Wilnie, kurator Akademickiej Korporacji „Śniadecia” w Wilnie. Członek korespondent Polskiej Akademii Umiejętności. Był konsultantem medycznym marszałka Józefa Piłsudskiego, członkiem Komisji Budowy Pomnika Marszałka Józefa Piłsudskiego, prezesem Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego, prezesem Komitetu XIII Zjazdu Przyrodników i Lekarzy w Wilnie. Przyczynił się do rozwoju lecznictwa uzdrowiskowego w Druskiennikach. W akcji represyjnej za zgładzenie inspektora policji litewskiej Marijonasa Padaba, agenta służb NKWD, a później gestapo, Aleksander Januszkiewicz został aresztowany przez gestapo i saugumą w nocy z 16 na 17.09.1943 r. wraz z grupą około 140 zakładników, głównie z kręgów inteligencji (w tym 14 profesorów Uniwersytetu Stefana Batorego i 5 pracowników naukowych uczelni), na podstawie listy sporządzonej przez litewską policję saugumą. Następnego dnia, 17 września 1943 r., w Ponarach rozstrzelano dziesięć spośród zakładników, m.in. profesorów: K. Pelczara i M. W. Gutkowskiego, adwokata M. Engiela, chemika S. Grynkiewicza, inżyniera K. Antuszewicza, kpt. rez. Wojska Polskiego E. Biłgorajskiego, por. rez. Wojska Polskiego K. Iwanowskiego, pracownika teatru T. Lothe, kierownika biura W. Maurika i robotnika A. Orłowskiego. Pozostałych około 130 zakładników, wśród których

- znalazł się Aleksander Januszkiewicz, wywieziono do niemieckiego obozu koncentracyjnego w Prawieniszkach koło Kowna. Przeżył. Autor prac z zakresu leczenia nadciśnienia tętniczego, historii polskiej medycyny i klimatoterapii. Wprowadził do polskiej medycyny pojęcie choroby nadciśnieniowej (*Uniwersytet Stefana Batorego...* s. 3, 5, 18 i in.; Zagórowski, 1924, s. 96, 97; Korab-Żebryk, 1991, s. 48; Piechnik, Puchowski, 1996, s. 186, 196, 197 i in.; Ankudowicz-Bieńkowska, 1997, s. 64, 247; Dubowik, Malinowski, 2002, s. 120; Tomkiewicz, 2008, s. 153; Grędzik, 2024, s. 95; Baza „Strat”).
- 321. JANUSZKO WANDA** (z d. Pawłowska) – ur. 27.07.1901 r. w Wilnie. Nauczycielka w m. Złocieniec nad Drawą. W czasie II wojny światowej przez 5 lat była więźniarką niemieckiego obozu koncentracyjnego w Buchenwaldzie. Ofiara zbrodniczych pseudomedycznych eksperymentów. Przeżyła. Ze względu na późniejszą chorobę psychiczną brak szczegółowych danych i nazw niemieckich obozów koncentracyjnych, w których była więziona (Baza „Strat”).
- 322. JAROCKI STANISŁAW** – ur. 1871 r. lub 1879 r., malarz, pejzażysta, konserwator zabytków, etnograf i nauczyciel. Studiował w Krakowie, Paryżu, Monachium i Rzymie. Uczeń Jana Matejki i Wojciecha Gersona. Działacz oświatowy, zaangażowany w tajne nauczanie w okresie zaborów, a także aktywny instruktor harcerski. Uczestnik Śród Literackich w Wilnie. Członek Wileńskiego Towarzystwa Artystów Plastyków, Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego Oddział Wileński, autor przewodnika turystycznego *Okolice Wilna*, wydanego nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego w Wilnie w 1925 r. Od 1898 r. nauczyciel Szkoły Rysunku w Wilnie (malarstwo, rysunek, rzeźba), a także w Gimnazjum im. Króla Zygmunta Augusta w Wilnie, ul. Mała Pohulanka 11 (był autorem projektu munduru dla uczniów tego gimnazjum). Zmarł w 1944 r. w Wilnie (Zagórowski, 1924, s. 240; Olszewicz, 1947, s. 99; Hernik-Spalińska, 1998, s. 112; Malinowski, 1999, s. 32, 42, 113 i in.; Romanowski, 1999, s. 69, 76, 87 i in.; Dubowik, Malinowski, 2002, s. 121; Grędzik, 2024, s. 96; Muzeum Narodowe w Warszawie).
- 323. JASICKI WŁADYSŁAW** – ur. 17.07.1905 r. w Krakowie, ksiądz ojciec zakonny Kościoła rzymskokatolickiego, karmelita. Studiował w Krakowie i Rzymie. Teolog, filozof, nauczyciel akademicki w Instytucie Teologicznym w Krakowie oraz w Kolegium Filozoficzno-Teologicznym we Lwowie. Prefekt szkół średnich, proboszcz parafii Ilja koło Wilejki. W czasie II wojny światowej i okupacji niemieckiej prowadził tajną pracę duszpastersko-misyjną i nauczycielską na Ziemi Mińskiej. Został aresztowany przez gestapo 29.06.1942 r. wraz z grupą przedstawicieli inteligencji polskiej z Wilejki i powiatu wilejskiego. Osadzono go w więzieniu w Wilejce. Według jednej wersji został rozstrzelany tego samego dnia (29.06.1942 r.), według innej – zamordowany 20 października 1942 r. w Wilejce (Jacewicz,

Woś, 1981, s. 185–188; Zieliński, 1992, s. 37; Wilanowski, 2000, s. 136, 137; Jentys, 2004, s. 15; Tomkiewicz, 2008, s. 356; Mikhailik, 2008, s. 286; Krahel, 2011, s. 513; Krahel, 2014, s. 166, 173, 185 i in.; Martyrologium; Baza „Strat”).

- 324. JASIŃSKI WŁADYSŁAW JAN** (por.), ps. „Jędrus”, „Kmitas” – ur. 18.08.1909 r. w Sadkowej Górze koło Mielca, s. Piotra – nauczyciela i Marii (z d. Halardzińska). Absolwent Uniwersytetu Warszawskiego, magister praw, nauczyciel w Wilnie i na Ziemi Wileńskiej (m.in. w Albinówce) oraz w Tarnobrzegu. Wychowawca młodzieży, działacz harcerski (instruktor), społeczny, niepodległościowy. Redaktor tajnych wydawnictw oraz twórca oddziału „Jędrusie”. Był członkiem Polskiego Związku Zachodniego w Warszawie, Koła Prawników Uniwersytetu Warszawskiego, Związku Młodej Polski w Tarnobrzegu (w 1939 r. komendantem powiatowym), Akademickiego Związku Sportowego. Miłośnik piłki nożnej i sportów wodnych, uprawiał wioślarstwo. Po agresji niemieckiej na Rzeczypospolitą we wrześniu 1939 r. uczestniczył w cywilnej obronie przeciwlotniczej Tarnobrzega. W czasie okupacji niemieckiej oficjalnie był domokrężcą i zajmował się sprzedażą kos, nieoficjalnie – działał w konspiracji. Założył tajną, młodzieżową organizację „ODWET” w Tarnobrzegu, opartą na modelu harcerskim oraz na głębokich więziach koleżeńskich, szkolnych, harcerskich i patriotycznych. Cieszył się autorytetem i bezgranicznym zaufaniem tarnobrzesckiej młodzieży. Wydawał tajne pismo „Wiadomości Radiowe”, a następnie tygodnik „ODWET”, który mobilizował społeczeństwo polskie do walki z niemieckim okupantem. W 1941 r. zorganizował i został dowódcą grupy dywersyjno-zbrojnej, która przyjęła nazwę „Jędrusie” (od zdrobniałego imienia jedyne go syna Władysława Jana Jasińskiego, urodzonego w Wilnie – Andrzeja) i przeprowadziła liczne, udane akcje bojowe przeciwko Niemcom w Tarnobrzegu, Opatowie, Busku, Iłży, Mielcu, Sandomierzu ect. Zginął w walce z niemiecką żandarmerią w Trzciance koło Połańca 9 stycznia 1943 r. Spoczywa w zbiorowej mogile „Jędrusiów” na cmentarzu w Sulisławicach koło Sandomierza. Pośmiertnie odznaczony za dzielność Orderem Virtuti Militari V klasy (1944 r.) i awansowany do stopnia porucznika. W Tarnobrzegu wraz ze swoim oddziałem „Jędrusie” został uhonorowany pomnikiem. Jego imię nosi Szkoła Podstawowa w Gawłuszowicach, Szkoła Podstawowa nr 9 w Mielcu oraz ulice w Tarnobrzegu i Mielcu. Żona Władysława Jana Jasińskiego – Stefania (z d. Antosz), nauczycielka, ścigana, zagrożona aresztowaniem przez Niemców, ukrywała się przez 5 lat ze względów bezpieczeństwa w rozłączeniu z synem Andrzejem (ur. w 1937 r.) (Olszewicz, 1947, s. 100; Góra, 1984, s. 157; Słowikowski, 1984, film dok.; Sobczak, 1988, s. 88; Walczak, 1995, s. 354; Chmielarz, 2009, s. 638; Portal Encyklopedia miasta Mielca; Portal Biuletynu Informacyjnego „ODWET”; Portal Szkoły Podstawowej im. Władysława Jasińskiego w Gawłuszowicach).

- 325. JASTRZĘBSKI STEFAN** (podchorąży) – nauczyciel 7-klasowej Publicznej Szkoły Powszechnej w Iwieńcu w powiecie wołyńskim w województwie nowogródzkim. Żołnierz Armii Krajowej, Zgrupowanie Stołpeckie AK, 78 pułk piechoty AK, 1 kompania, Ośrodek „Słup”, Okręg Nowogródek AK. Poległ w Puszczy Nalibockiej w czasie niemieckiej akcji antypartyzanckiej o kryptonimie operacja „Herman”, w lipcu–sierpniu 1943 r. (Kuźmiński, 2014, s. 13; 84; Muzeum Armii Krajowej; Grędzik, 2024, s. 97).
- 326. JAWORSKI STANISŁAW** – do 1940 r. nauczyciel w Wołkowysku w powiecie wołkowyskim w województwie białostockim, mąż Władysławy Jaworskiej – nauczycielki, potem mieszkaniec wsi Wygody koło Łomży. W 1944 r. wywieziony do niemieckiego obozu koncentracyjnego w Gross-Rosen. W 1946 r. poszukiwany przez żonę. Dalszy los nieznan. W kartotece więźniów niemieckiego obozu koncentracyjnego Gross-Rosen i Bazie „Strat” nie figuruje (*Poszukiwanie rodzin*, „Głos Nauczycielski” 1946, nr 6, s. 95; Informacje pisemne Leokadii Lewandowskiej, 21.06.2024 r., Rogoźnica).
- 327. JEUTE WANDA JADWIGA** – ur. 1866 r. w Warszawie, c. Edwarda Ferdynanda i Jadwigi Rozalii (z d. Szokalska), magister filozofii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, nauczycielka, wychowawca młodzieży. Była organizatorką i dyrektorką Gimnazjum im. Króla Stefana Batorego w Drui oraz inicjatorką kursów krawieckich i innych robót praktycznych dla dziewcząt. Założycielka Sodalicii Mariańskiej w Drui, siostra zakonna Kościoła rzymskokatolickiego bez profesji wieczystej, współzałożycielka Zgromadzenia Sióstr Służebnic Jezusa w Eucharystii w Drui, współpracownica biskupa wileńskiego błogosławionego księdza Jerzego Matulewicza. Zmarła w opinii świętości 4 sierpnia 1942 r. przy ul. Pięknej 10 w Otwocku. Spoczywa na miejscowym cmentarzu (Jakowlew, 1993, s. 5; Samolewicz, 2015, s. 215–235).
- 328. JODKO** (imię nieznane) – nauczyciel w Wilnie. Według informacji zawartych w opublikowanych drukiem wspomnieniach Jadwigi Hoppen-Zawadzkiej, został rozstrzelany w zbiorowej egzekucji w Ponarach (Hoppen-Zawadzka, 1998, s. 137).
- 329. JONKAJTYS MAKSYMILIAN FELIKS** (ppor.) – ur. 30.05.1899 r., s. Antoniego i Heleny, żołnierz Wojska Polskiego, kierownik Publicznej Szkoły Powszechnej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Szczuczynie Białostockim w powiecie szczuczynskim w województwie białostockim, nauczyciel w Mińsku Litewskim, Radziłowie, działacz: harcerski, organizacji Związek „Strzelecki”, straży pożarnej i oświaty pozaszkolnej. Po agresji niemieckiej i sowieckiej na Rzeczypospolitą we wrześniu 1939 r. uczestniczył w wojnie obronnej z Niemcami. Po zajęciu Ziemi Wschodnich II RP przez Armię Czerwoną i okupacji sowieckiej, wraz z podporucznikiem rezerwy Franciszkiem Warzyńskim i plutonowym rezerwy Bolesławem

Nagórskim, zorganizował ruch konspiracyjny przeciwko okupantowi. 15.03.1940 r. został aresztowany przez NKWD wraz z 30 działaczami walczącego podziemia i osadzony w więzieniu w Łomży. Skazano go na 8 lat łagrów za działalność konspiracyjną. Po wybuchu wojny niemiecko-sowieckiej w 1941 r. został oswobodzony 21.06.1941 r. Następnie powrócił do działalności w polskim ruchu podziemnym, pełniąc funkcję komendanta rejonu AK Szczuczyn. Odznaczony za dzielność Krzyżem Walecznych. 9 lipca 1944 r. zginął rozstrzelany przez policję niemiecką z posterunku w Radziłowie. Po II wojnie światowej dokonano ekshumacji szczątków Maksymiliana Feliksa Jonkajtysa i pogrzebano na cmentarzu w Szczuczynie. Żona Maksymiliana Feliksa Jonkajtysa – Felicja (z d. Czerepowicz), nauczycielka, wraz z dziećmi: Edwardem (ur. 1921 r.), Marianem Mikołajem (ur. 1929 r.), córką Józefą (ur. 1934 r.) i 11-letnią Jadwigą, siostrzenicą była deportowana do Kazachstanu 13.04.1940 r. Brat Maksymiliana Feliksa Jonkajtysa – Hieronim Jonkajtys, kierownik Publicznej Szkoły Powszechnej w Augustowie, został aresztowany przez służby NKWD 11.10.1939 r. Był więziony w Grodnie do stycznia 1940 r., a następnie prawdopodobnie w więzieniu w Mińsku. Zamordowany zapewne podczas marszu śmierci na drodze Mińsk–Czerwień na przełomie czerwca i lipca 1941 r. Jego żonę – Marię Jonkajtys (z d. Januszkiewicz), nauczycielkę Publicznej Szkoły Powszechnej w Augustowie, wraz z siedmiorgiem dzieci i kuzynką Janiną Hildebrandt deportowano do Kazachstanu (Walczak, 1995, s. 361; Grześ, 1995, s. 76–77; Grędzik-Radziak, 2006, s. 29–30; Jonkajtys, 2014, s. 320–329, 406 i in.; Baza „Strat”).

- 330. JÓZEFOWICZ MICHAŁ** – ur. 1860 r. na Ziemi Kowieńskiej. Studiował w Petersburgu, pedagog muzyczny, historyk i teoretyk muzyki w Konserwatorium Muzycznym i Konserwatorium Muzycznym im. Mieczysława Karłowicza w Wilnie oraz Zawodowej Szkole Organistów im. Józefa Montwiłła w Wilnie. Kompozytor, dyrygent Wileńskiej Orkiestry Symfonicznej, prezes chóru mieszanego „Echo”, pianista, *niezmordowany krzewiciel kultury muzycznej* (Malinowski, 2011, s. 107) w Inflantach, Wilnie i Ziemi Wileńskiej. Propagator muzyki polskiej, miłośnik opery, prelegent audycji muzycznych w Rozgłośni Polskiego Radia w Wilnie (cykl audycji *Z moich wspomnień muzycznych*). Współpracownik „Gazety Codziennej” (redaktor działu muzycznego) oraz „Słowa”. Recenzent muzyczny, głównie spektakli operowych, oraz sędzia w sądach konkursowych. Członek Zarządu Wileńskiego Związku Towarzystw Śpiewaczych i Muzycznych w Wilnie, Wileńskiego Towarzystwa Filharmonicznego, członek nadzwyczajny Rady Wileńskich Zrzeszeń Artystycznych. Współorganizator wizyty i koncertu Karola Szymanowskiego w Wilnie. Zmarł w 1941 r. (Ankudowicz-Bieńkowska, 1997, s. 22, 55, 67 i in.; Hernik-Spalińska, 1998, s. 42; Romanowski, 1999, s. 411; Lewandowska, 2001, s. 300; Dubowik, Malinowski, 2002, s. 129; Malinowski, 2011, s. 107).

- 331. JURKSZUS-TOMASZEWSKA JADWIGA** (ppor.), ps. „Wiśka”, „Ada” – ur. 13.09.1918 r. w Petersburgu. Kształciła się w Nowogródku, potem na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, gdzie uzyskała absolutorium. W czasie II wojny światowej przebywała w Warszawie (od 1940 r.), gdzie pracowała w Radzie Głównej Opiekuńczej oraz studiowała dziennikarstwo na tajnych kompletach Uniwersytetu Warszawskiego. Była żołnierzem-łączniczką Armii Krajowej, pełniąc służbę w Komendzie Głównej AK – Oddział I Organizacyjny Wojskowa Służba Kobiet. Brała udział w Powstaniu Warszawskim, a po jego upadku została wzięta do niewoli przez Niemców. Więziona w niemieckich stalagach jenieckich na terenie Rzeszy, m.in. w Stalagu VI C Oberlangen, gdzie zarejestrowano ją pod numerem jenieckim 106346, i Stalagu IV B Mühlberg. Przeżyła. Po zakończeniu II wojny światowej pozostała na emigracji, gdzie napisała rozprawę doktorską. Pracowała jako nauczyciel akademicki w Kanadzie, a także była pisarką, krytykiem literackim, dziennikarką, reporterką. Angażowała się w działalność społeczną oraz popularyzowała kulturę polskiej emigracji, dokumentując życie Polonii kanadyjskiej. Zmarła na obczyźnie w Toronto 11 października 1996 r. (Klimaszewski, Nowakowska, Wyskiel, 1992, s. 151–152; *Wielka Ilustrowana Encyklopedia Powstania Warszawskiego*, 1997, s. 511; Jarochowska, 2006, s. 119, 158, 223 i in.; Muzeum Powstania Warszawskiego; Baza „Strat”).
- 332. KACPEREK LEONCJUSZ** (kapitan) – ur. 13.01.1902 r. w Kozienicach, s. Władysława i Dominiki, ksiądz Kościoła rzymskokatolickiego, żołnierz Wojska Polskiego, uczestnik-ochotnik wojny polsko-bolszewickiej w 1920 r. Magister filozofii i teologii, prefekt Publicznej Szkoły Powszechnej nr 1 oraz Publicznej Szkoły Powszechnej nr 2 im. Gabriela Narutowicza w Lidzie. Duszpasterz kościoła farnego pod wezwaniem Podwyższenia Krzyża Świętego w Lidzie. Po rozpoczęciu II wojny światowej był kapłanem 77 Pułku Piechoty z Lidy. Poległ w trakcie walk 8 września 1939 r. w czasie bitwy pod Głowaczowem koło Kozienic. Pochowany przez rodziców, spoczywa na cmentarzu w Kozienicach (Jacewicz, Woś, 1978; Stopniak, 1987–1988, s. 327; Naruszewicz, 2001, s. 29, 61; Mikhailik, 2008, s. 270, 279; Krahel, 2014, s. 50, 220; Krajewski, 2022, s. 100; Martyrologium; Baza „Strat”; Muzeum AG).
- 333. KACZERGIŃSKI MICHAŁ** – ur. 20.11.1898 r. w Wilnie, s. Arona i Chaji Sora (z d. Zeger), dyplomowany nauczyciel w szkołach w Święcianach i Wilnie. Zginął rozstrzelany w zbiorowej egzekucji w trakcie likwidacji getta w Wilnie w 1941 r. (Grędzik, 2024, s. 102; Baza „Strat”).
- 334. KALICKI MARIAN** – ur. 13.09.1886 r. w Rudce koło Tarnowa, s. Wawrzyńca – nauczyciela i Bronisławy. Pełnił funkcję inspektora szkolnego na Polesiu, w Kamieniu Koszyrskim i Kielcach. W czasie niemieckiej okupacji Polski został aresztowany przez gestapo, uwięziony i brutalnie przesłuchiwany w niemieckim więzieniu gestapo w Kielcach. Następnie

wywieziono go do niemieckiego obozu koncentracyjnego w Buchenwaldzie, gdzie 22.08.1940 r. nadano mu numer obozowy 5450. Tam został zamordowany 18 lutego 1942 r. (Walczak, 1995; Juško, 2012, s. 70–72, 75 i in.; Baza „Strat”).

- 335. KAMIENSKI LEON** (ppor.) – ur. 1.08.1897 r. w m. Zabłudów koło Białegostoku, docent doktor filozofii Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, kierownik Zakładu Chemii Organicznej Uniwersytetu Stefana Batorego, zastępca profesora, żołnierz Wojska Polskiego. Po rozpoczęciu II wojny światowej brał udział w wojnie obronnej z Niemcami we wrześniu 1939 r., walczył w 3 pułku artylerii ciężkiej. Dostał się do niewoli niemieckiej i był internowany w niemieckich obozach jenieckich: Oflagu II B, gdzie zarejestrowano go pod numerem jenieckim 2255, i Oflagu II C Woldenberg. W warunkach więziennych, aby zapobiec chorobom związanym z izolacją i drutami kolczastymi, angażował się w działalność dydaktyczną jako profesor chemii na obozowym uniwersytecie. Pełnił funkcję przewodniczącego obozowej Komisji Egzaminacyjnej Wyższych Kursów Nauczycielskich. Według obliczeń Leona Kamińskiego, jeńcy wojenni otrzymywali w obozie pożywienie o wartości kalorycznej około 850 kalorii dziennie, co było porównywalne jedynie z normami w niemieckich obozach koncentracyjnych. Przeżył. Po zakończeniu II wojny światowej objął kierownictwo Katedry Chemii Organicznej na Politechnice Gdańskiej (*Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 16, 33; Walczak, 1978, s. 175; Olesik, 1988, s. 97, 149, 151 i in.; Piechnik, Puchowski, 1996, s. 119, 123; Dembek, Pazda, 2014; Dembek, 2017; Muzeum Woldenberczyków; Stowarzyszenie Woldenberczyków; Baza „Strat”).
- 336. KAPILEWICZ STANISŁAW** (por.) – ur. 8.09.1903 r. w Dubience koło Hrubieszowa, s. Andrzeja i Małgorzaty, nauczyciel ćwiczeń cielesnych, trener w Państwowym Gimnazjum im. Władysława Syrokomli w Nieświeżu, żołnierz Wojska Polskiego. Dbał o sprawność fizyczną młodzieży w myśl zasady *dobry uczeń sprawny fizycznie*. Po agresji niemieckiej i sowieckiej na Rzeczypospolitą we wrześniu 1939 r. brał udział w wojnie obronnej, walczył w 80. Pułku Piechoty Strzelców Nowogródzkich. Pełnił funkcję dowódcy 2. kompanii strzeleckiej, odznaczony Krzyżem Walecznych za męstwo i awansowany do stopnia porucznika. Ranny, dostał się do niewoli niemieckiej i był internowany w niemieckich obozach jenieckich. Przeżył. W 1981 r. w kościele ojców Dominikanów pod wezwaniem św. Jacka w Warszawie, ul. Freta 8/10, odsłonięto i poświęcono tablicę z wrytymi słowami: *W hołdzie Władysławowi Syrokomli poecie wychowanekowi Kolegium oo. Dominikanów w Nieświeżu Nauczycielom i Uczniom Gimnazjum Jego Imienia, Żołnierzom 27 Pułku Ułanów im. Króla Stefana Batorego i wszystkim Nieświeżanom walczącym, poległym, pomordowanym, zamęczonym w obozach, deportowanym i zaginionym w latach 1919–1920 i 1939–1945*. W czasie uroczystości Stanisław Kapilewicz

- był jedynym obecnym – obok nauczycielki Cezarii Barancewiczowej – żyjącym nauczycielem nieświeskiego gimnazjum. Zmarł 11 sierpnia 1983 r. (Jakubowska, Mazurowa, Osmólska, Sołczerski, 2001, s. 93, 102, 106 i in.; Petrozolin-Skoworońska, 2004, s. 432; Grędzik, 2024, s. 7, 106; Baza „Strat”; Muzeum AG).
- 337. KASZYRA JERZY** – ur. 4.04.1904 r., s. Tadeusza i Marii, ksiądz ojciec zakonny Kościoła rzymskokatolickiego, marianin, duszpasterz w Drui i Rosicy, sługa boży, męczennik II wojny światowej. Absolwent Państwowego Gimnazjum im. Króla Stefana Batorego w Drui (1929 r.). Studiował w Rzymie i Wilnie teologię i filozofię. Był nauczycielem, wychowawcą młodzieży, kierownikiem juwenatu, prefektem Państwowego Gimnazjum im. Króla Stefana Batorego w Drui, przełożonym klasztoru w Raśnie i rektorem tamtejszego kościoła. W trudnych warunkach w czasie II wojny światowej i okupacji niemieckiej Ziemi Wschodnich II RP powrócił do Drui, a następnie – wraz z księżmi Antonim Leszczewiczem i Leonem Ławcewiczem – prowadził tajną pracę duszpastersko-misyjną i nauczycielską w Rosicy, na północ od linii rzeki Dźwiny, za dawną granicą Rzeczypospolitej. Ksiądz Jerzy Kaszyra został zamordowany wraz z parafianami 18 lutego 1943 r. w Rosicy. *Razem z grupą około 30 osób ks. Kaszyra został zamknięty w drewnianym domu należącym do rodziny Hadziuk, po prawej stronie uliczki, w niewielkiej odległości od głównego traktu. Niektóre osoby zostały zastrzelone przez żołnierzy lub zginęły od wrzuconego granatu. Budynek oblany benzyną i podpalony spłonął całkowicie. Zwęglone ciała ułożono na podwórku spalonego domu. Widziała je córka właściciela, Lidia (jej matka też tam zginęła). Niektóre ciała były bez głowy* (Bukowicz, 1996, s. 359). Spoczywa w symbolicznej zbiorowej mogile w Rosicy, na której wznosi się okazałych rozmiarów drewniany krzyż. Ksiądz Jerzy Kaszyra został beatyfikowany przez papieża Jana Pawła II 13.06.1999 r. w Warszawie w grupie 108 polskich męczenników terroru niemieckiego z czasów II wojny światowej (Jacewicz, Woś, 1981, s. 330, 332; Bukowicz, 1996, s. 355–360; Wilanowski, 2000, s. 89, 136; Zabiełło, 2000, s. 89; Mikołajczyk, 2001, s. 205–210; Mikhailik, 2008, s. 143, 288; Grędzik, 2024, s. 108; Grędzik, 2025; Martyrologium; Baza „Strat”).
- 338. KAZIMIEROWICZ HENRYK** – ur. 1896 r. w Warszawie, ksiądz Kościoła rzymskokatolickiego, doktor teologii i doktor filozofii, nauczyciel akademicki m.in. w Warszawie oraz w Wyższym Seminarium Duchownym w Pińsku. Pełnił funkcję prefekta w Koluszkach, Łodzi, Brześciu nad Bugiem, duszpasterz na Polesiu. W czasie II wojny światowej i okupacji niemieckiej Rzeczypospolitej administrował parafią Tołkinia. Aresztowany przez Niemców 6.10.1941 r. i osadzony w obozie przejściowym w Konstantynowie, a następnie wywieziony do niemieckiego obozu koncentracyjnego w Dachau, gdzie został osadzony 30.10.1941 r. i zarejestrowany

- pod numerem obozowym 28287. W stanie skrajnego wyczerpania został zamordowany w transporcie inwalidów w komorze gazowej 10 sierpnia 1942 r. (*Spis Kościołów i Duchowieństwa Diecezji Pińskiej...*, 1933, s. 92; Jacewicz, Woś, 1978, s. 421, 425, 463; Borowski, 2000, s. 92–93; *Martyrologium*; Baza „Strat”).
- 339. KIELCZEWSKI JÓZEF** – ur. 7.04.1907 r. w Szczuczynie, s. Aleksandra, nauczyciel w Grajewie w województwie białostockim. W czasie okupacji niemieckiej Rzeczypospolitej został aresztowany w marcu 1944 r. Przebywał w niemieckich obozach koncentracyjnych. Przeżył (Baza „Strat”).
- 340. KIENIEWICZ STEFAN**, ps. „Tokarski” – ur. 20.09.1907 r. w Dereszowiczach na Polesiu, s. Antoniego i Magdaleny (z d. Grabarska), profesor Uniwersytetu Warszawskiego, historyk Rzeczypospolitej przedrozbiorowej i XIX stulecia, varsavianista, archiwista oraz wydawca źródeł. Pracownik naukowy Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk, gdzie pełnił również funkcję zastępcy dyrektora. Redaktor naczelny „Przeglądu Historycznego”, członek Polskiej Akademii Nauk oraz Polskiego Towarzystwa Historycznego. W czasie okupacji niemieckiej Rzeczypospolitej zaangażowany był w tajne nauczanie. Współtworzył podziemne publikacje naukowe pod auspicjami Biura Informacji i Propagandy Komendy Głównej AK w Wydziale Polityczno-Informacyjnym. W sierpnia 1944 r., w dniu wybuchu Powstania Warszawskiego, został ciężko ranny. Po kapitulacji powstania trafił do niemieckich obozów koncentracyjnych – Dachau i Natzweiler-Struthof – gdzie został zarejestrowany pod numerem obozowym 36376. Przeżył. Autor fundamentalnych dla polskiej nauki prac o Powstaniu Styczniowym, ruchach niepodległościowych i przemianach społeczno-politycznych na ziemiach polskich pod zaborami. Zmarł 2 maja 1992 r. (Walczak, 1978, s. 63; Roszkowski, 1991, s. 358; *Encyklopedia Warszawy*, 1994, s. 332; Pruszyński, 1999, s. 202; Gralak, 2010, s. 191; Muzeum Powstania Warszawskiego; Baza „Strat”).
- 341. KIEWLICZ JANINA** (kapitan), ps. „Nika”, „Pawełek”, „Inka” – ur. 18.08.1905 r. w Wilnie, c. Mariana Kiewlicza – lekarza chirurga i Zofii (z d. Moszyńska) – nauczycielki, autorki podręczników do nauki religii i katechizmów. Ukończyła Państwowe Gimnazjum Żeńskie im. Adama Czartoryskiego w Wilnie. Studiowała na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, gdzie uzyskała magisterium z filozofii. Dyplomowana nauczycielka, wychowawca młodzieży. Pracowała w wileńskich szkołach średnich oraz w Instytucie Nauk Handlowo-Gospodarczych w Wilnie. Aktywnie działała społecznie. Należała do Związku Nauczycielstwa Polskiego oraz Polskiego Towarzystwa Krzewienia Wiedzy Handlowej i Ekonomicznej w Wilnie. W czasie II wojny światowej, pod okupacją niemiecką, zaangażowała się w tajne nauczanie. Brała udział w Powstaniu Warszawskim jako żołnierz-łączniczka Armii Krajowej – Komenda Główna AK, Oddział

- I Organizacyjny, Wojskowa Służba Kobiet. Pełniła funkcję dowódcy w randze kapitana zgrupowania w I Obwodzie „Radwan” (Śródmieście) Warszawskiego Okręgu AK – pluton łączności Wojskowej Służby Kobiet. Po kapitulacji powstania została wzięta do niewoli. Więziona w niemieckich stalagach jenieckich: XI B Fallingbistel, gdzie zarejestrowano ją pod numerem jenieckim 141484, Bergen-Belsen, Stalagu VI C Oberlangen. Aby uchronić siebie i współwięźniarki, zataiła swój stopień oficerski, występując jako sierżant. Przeżyła. Po wojnie zaangażowała się w pracę nauczycielską i społeczną. Ceniona była za wybitne zdolności wychowawcze, patriotyzm i głębokie zaangażowanie obywatelskie. Inwigilowana przez funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (potocznie: bezpieka) (*Wielka Ilustrowana Encyklopedia Powstania Warszawskiego*, 1997, s. 517; Muzeum Powstania Warszawskiego; Baza „Strat”, Grędzik, 2024, s. 111; Muzeum AG).
- 342. KIŚLEWSKI KAZIMIERZ** (podchorąży) – ur. 1914 r. w Wilnie, s. Kazimierza i Katarzyny, nauczyciel szkół wileńskich i nowogródzkich, m.in. Publicznej Szkoły Powszechnej w Rohotnej w powiecie słonimskim w województwie nowogródzkim. Żołnierz Wojska Polskiego oraz członek placówki konspiracyjnej Armii Krajowej w Rohotnej, działającej w strukturach Okręgu Nowogródek AK. 6 lipca 1944 r., wraz z ok. 300 żołnierzami AK oraz komendantem Protasiewiczem, został zamordowany w zbiorowej egzekucji dokonanej przez kolaboranckie oddziały Brygady SS RONA (gen. Bronisław Kamiński), formacji złożonej z rosyjskich ochotników służących w siłach hitlerowskich. Egzekucja miała miejsce w Zdzięciole koło Słonimia. Po wojnie na miejscu pochówku poległych Polacy postawili dębowy krzyż jako symbol pamięci i hołdu. W okresie dominacji sowieckiej krzyż został usunięty, a w jego miejscu wzniesiono pomnik zwieńczony czerwoną gwiazdą i tablicą z fałszywym napisem w języku rosyjskim, nieoddającym prawdy o wydarzeniach i ich ofiarach (Krajewski, 2020, s. 89; Porzecki, 2021, s. 29–31; Baza „Strat”).
- 343. KIWALLE ALEKSANDER** (por.), ps. „Pleban” – ur. 1901 r. w Limanowej, s. Józefa i Katarzyny (z d. Darowska). Nauczyciel matematyki w Państwowym Gimnazjum im. Romualda Traugutta w Brześciu na Bugiem i szkół powszechnych na Polesiu. Żołnierz Armii Krajowej, organizacji dywersyjnej „Wachlarz”. Pod zarzutem przynależności do AK został aresztowany przez gestapo w styczniu 1942 r. w Stolinie. Po tygodniowym pobycie w miejscowym więzieniu, wywieziono go do lasu, gdzie został rozstrzelany. Po zakończeniu II wojny światowej był poszukiwany przez siostrę Marię Macewicz (z d. Kiwalle) (Łopatyńska-Wdowiszewska, 2010, s. 63; Grędzik, 2024, s. 112; Baza „Strat”).
- 344. KIZEWETER EDWARD** (ppor.) – kresowy działacz sportowy wśród młodzieży szkolnej, żołnierz Wojska Polskiego. Brał udział w wojnie obronnej z Niemcami we wrześniu 1939 r. Następnie dostał się do niewoli

niemieckiej i w latach 1939–1945 był internowany w niemieckim obozie jenieckim – Oflagu II C Woldenberg, gdzie zarejestrowano go pod numerem jenieckim 2158. W trudnych warunkach obozowych, aby przeciwdziałać tzw. chorobie drutów kolczastych i chronić więźniów przed załamaniem psychicznym, zaangażował się w organizację zajęć sportowych i wychowania fizycznego. Pełnił funkcję zastępcy kierownika odpowiedzialnego za obozowy sektor sportowy „Zachód”. Przeżył (Olesik, 1988, s. 210; Dembek, Pazda, 2014, s. 87; Dembek, 2017, s. 183; Muzeum Woldenberczyków; Stowarzyszenie Woldenberczyków; Baza „Strat”).

345. KLEBA JAN – ur. 15.06.1911 r., a według innej wersji 15.07.1911 r. w Grodnie, nauczyciel, wywieziony na niewolnicze roboty przymusowe do Niemiec (Baza „Strat”).

346. KŁOCZKO JAN (podchorąży) – ur. 30.06.1914 r. w m. Jaśki, s. Stanisława i Marianny (z d. Pawlukowska), nauczyciel w Łowciewiczach w gminie Chocieńczyce w powiecie wilejskim w województwie wileńskim. Absolwent Seminarium Nauczycielskiego w Grodnie. Brał udział w wojnie obronnej Polski we wrześniu 1939 r., pełniąc funkcję zastępcy dowódcy plutonu ckm. Po powrocie z wojny do rodzinnej miejscowości Jaśki, 22.04.1940 r. został aresztowany przez gestapo w domu rodziców. Był więźniem niemieckiego obozu zagłady Działdowo (Soldau) oraz niemieckich obozów koncentracyjnych Sachsenhausen, Oranienburg i Mauthausen-Gusen, gdzie przebywał do 5.05.1945 r. Został zarejestrowany pod numerem obozowym 8499/47109. Był także ofiarą pseudomedycznych eksperymentów prowadzonych w obozach (Bobowik, 1992, s. 120; Kaszlej, *Lista mieszkańców powiatu augustowskiego...; Soldau – utajony ośrodek zagłady. Niemieckie obozy w Działdowie w latach II wojny światowej*; Baza „Strat”).

347. KOCHANOWSKI WIKTOR – ur. w 1882 r. w Brześciu nad Bugiem, s. Kajetana, historyk, bibliotekarz, kustosz Centralnej Biblioteki Wojskowej w Warszawie, wykładowca historii politycznej i wojskowej oraz bibliografii wojen i wojskowości. Wywodził się ze szlacheckiego rodu Kochanowskich, zasłużonego dla historii i kultury polskiej. Wiktor Kochanowski studiował w Warszawie, Lwowie i Krakowie. Pracownik sekcji szkolnictwa średniego Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, weteran walk o wolność i nieodległość Polski: obrońca Lwowa i uczestnik wojny polsko-bolszewickiej 1920 r. Kierował Oddziałem Bibliograficznym Centralnej Biblioteki Wojskowej w Warszawie, prowadził kartoteki: „Polskiego piśmiennictwa wojskowego”, „Piśmiennictwa wojny światowej”, kierował archiwum regestrów „Rękopiśmienne militaria polskie, zawarte w archiwach i bibliotekach krajowych”. Był także kierownikiem Oddziału Katalogowego CBW. Współpracował przy redagowaniu miesięcznika „Komunikat Bibliograficzny” (dodatek do „Bellony”), współredagował dwumiesięcznik „Wojskowe Wiadomości Bibliograficzne”, a także

- redagował kwartalnik „Przegląd Literatury Historyczno-Wojskowej”, ukazujący się w ramach „Przeglądu Historyczno-Wojskowego”. Współautor podręcznika bibliotekarskiego dla kierowników bibliotek wojskowych. *Bibliotece zapisał własny zbiór dzieł historycznych i wojskowych, który spłonął podczas Powstania Warszawskiego. W ostatnich dniach września 1939 roku z niezwykłą ofiarnością ratował księgozbiór z płonącej siedziby Centralnej Biblioteki Wojskowej w Gmachu Generalnego Inspektoratu Sił Zbrojnych przy Alejach Ujazdowskich 1* (Gałkowski, 2019, s. 2). Wiktor Kochanowski zmarł 23 lipca 1943 r. Spoczywa w grobowcu rodzinnym na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie (kwatery P, rząd 3, grób 31), odrestaurowanym dzięki wsparciu Biura Upamiętniania Walk i Męczeństwa Instytutu Pamięci Narodowej. W 2022 r. uroczystości obchodzono 140. rocznicę jego urodzin (Olszewicz, 1947, s. 115; Gałkowski, 2019; Portal Centralnej Biblioteki Wojskowej; Portal Instytutu Pamięci Narodowej).
- 348. KOŁOWSKI EUGENIUSZ** (ppor.) – ur. 8.06.1912 r. w Grodnie, nauczyciel, żołnierz Wojska Polskiego. W stopniu podporucznika służył w II Korpusie Ochrony Pogranicza. Dostał się do niewoli niemieckiej i był internowany w niemieckich obozach jenieckich, m.in. w Oflagu VII A, gdzie zarejestrowano go pod numerem jenieckim 33354 (Baza „Strat”).
- 349. KONECZNA LUDWIKA** (z d. Dawidowicz) – ur. 30.03.1904 r. w Wilnie, c. Pawła i Katarzyny. W latach 1925–1939 pracowała jako nauczycielka w Podbrzeziu. W czasie II wojny światowej i okupacji uczyła w majątku Gliniszki. Wraz z mężem Józefem, również nauczycielem, oraz ok. 14-letnim synem Jarosławem została zamordowana 20 czerwca 1944 r. w zbiorowej egzekucji 39 Polaków z Gliniszek, dokonanej przez litewski oddział pomocniczy policji niemieckiej. Spoczywa w zbiorowej mogile na miejscowym cmentarzu w Gliniszkach. Na pomniku, ufundowanym w 1999 r. przez Radę Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, widnieją nazwiska 39 ofiar, choć brak jest informacji o sprawcach tego zbrodnictwa. Z masakry ocalało m.in. dwóch synów Ludwiki i Józefa Konecznych – Ryszard Koneczny (ukrył się w beczce) oraz Henryk Koneczny, który wcześniej wyszedł do pracy w ogrodzie dworskim. Ocalała również grupa siostr urszulanek oraz Irena Sławińska, absolwentka Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, ówczesna pracownica w kancelarii majątku Gliniszki i nauczycielka polskiego tajnego nauczania. Dzięki sporządzeniu przez nią w 1944 r. protokołu ekshumacji znana jest pełna lista ofiar (Korab-Żebryk, 1991, s. 127–134; Sławińska, 1991, s. 271–274, 275–277; Tomaszewski, 2001, s. 441–442, 635; Kucharska, 2004, s. 60; Sławińska, 2004, s. 92–97, 106 i in.; Jackiewicz, 2007, s. 184–185; Rokicki, 2015; *Katalog polskich miejsc pamięci...*, 2017; Baza „Strat”).
- 350. KONECZNY JÓZEF** – ur. 1904 r. w Jarosławiu, s. Michała i Marii, mąż nauczycielki Ludwiki. W latach 1925–1939 pełnił funkcję kierownika szkoły w Podbrzeziu. W czasie II wojny światowej i okupacji pracował jako

- nauczyciel i pracownik administracji majątku Glinciszki. Został aresztowany w Podbrzeziu przez Litwinów, którzy go aresztowali i rozstrzelali 23 lub 24 czerwca 1944 r. (Korab-Żebryk, 1991, s. 129). Jednak za datę jego śmierci przyjęto 20 czerwca 1944 r. Przed egzekucją był poddany torturom (Korab-Żebryk, 1991, s. 127–134; Sławińska, 1991, s. 271–274, 275–277; Tomaszewski, 2001, s. 441–442, 635; Kucharska, 2004, s. 60; Sławińska, 2004, s. 92–97, 106 i in.; Jackiewicz, 2007, s. 184–185; Rokicki, 2015; *Katalog polskich miejsc pamięci...*, 2017; Baza „Strat”).
- 351. KONONOWICZ WŁODZIMIERZ** (por.) – ur. 10.12.1909 r. w Prużanie, s. Piotra i Anny. Nauczyciel w Prużanie w powiecie prużańskim w województwie poleskim. 24.08.1943 r. osadzony w niemieckim obozie koncentracyjnym na Majdanku, gdzie został zarejestrowany pod numerem obozowym 4503 (Państwowe Muzeum na Majdanku; Baza „Strat”).
- 352. KONOPACKA APOLONIA** (z d. Gajewska) – ur. 3.04.1904 r., c. Józefa i Kamili (z d. Obuchowicz) w Grodnie. Absolwentka seminarium nauczycielskiego, kierowniczka szkoły w Grodnie, opiekunka grodzieńskiej drużyny harcerskiej im. Emilii Plater. W czasie II wojny światowej i okupacji była czynnie zaangażowana w działalność ruchu oporu oraz akcję polskiego tajnego nauczania. Udzielała pomocy rodzinom osób prześladowanych przez okupanta. Została aresztowana i osadzona w niemieckich obozach koncentracyjnych, najpierw w Ravensbrück, gdzie była zarejestrowana pod numerem obozowym 30793, później w Bergen-Belsen. W Ravensbrück była członkinią, działaczką konspiracyjnej obozowej drużyny harcerskiej „Mury”. Przeżyła (Wąsowicz, 2018, s. 209; Galij-Skarbińska, Polak, 2018, s. 85; Baza „Strat”).
- 353. KONOPKA CZESŁAW** (oficer rez.) – ur. 22.10.1900 r. w Kuczach Wielkich w powiecie łomżyńskim. Nauczyciel szkół powszechnych w Warszawie, Kobryniu oraz w Pińsku. Żołnierz Wojska Polskiego. Od 1940 r. był nauczycielem szkoły powszechnej w Mroczkowie w powiecie opoczyńskim w województwie łódzkim. Zaangażował się w tajne nauczanie w zakresie szkoły powszechnej oraz działalność konspiracyjną w strukturach Związku Walki Zbrojnej – Armii Krajowej. Został aresztowany przez policję niemiecką 4.06.1942 r. i zesłany do niemieckiego obozu koncentracyjnego, osadzony w Oświęcimiu-Brzezince 30.06.1942 r., gdzie zarejestrowano go pod numerem obozowym 38086. Zamordowany w niemieckim obozie koncentracyjnym w Oświęcimiu 14 lipca 1942 r. (Walczak, 1995, s. 402; Państwowe Muzeum w Oświęcimiu; Baza „Strat”).
- 354. KONCZYK CZESŁAW** (oficer rez.) – ur. 11.01.1912 r., nauczyciel Publicznej Szkoły Powszechnej w Korytnicy w powiecie szczuczyńskim w województwie nowogródzkim. Żołnierz Wojska Polskiego. Po agresji niemieckiej i sowieckiej na Rzeczypospolitą brał udział w wojnie obronnej z Niemcami. W toku działań wojennych zaginął bez wieści. Jego dalsze losy pozostają nieznane (Walczak, 1995, s. 403).

- 355. KORCIK ANTONI** – ur. 28.05.1892 r. w Krasnymstawie. Ksiądz Kościoła rzymskokatolickiego, filozof, logik, uczeń profesora Jana Łukasiewicza. W latach 1924–1926 był asystentem Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Warszawskiego, a następnie uzyskał stopień naukowy doktora. Prowadził wykłady z historii filozofii na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Po agresji niemieckiej i sowieckiej na Rzeczypospolitą we wrześniu 1939 r. i zajęciu Ziem Wschodnich II RP przez Armię Czerwoną, po okupacji sowieckiej a następnie w czasie okupacji litewskiej Wilna i Ziemi Wileńskiej, został – wraz z polskimi uczonymi – usunięty z uczelni po brutalnej likwidacji Uniwersytetu Stefana Batorego przez okupacyjne władze litewskie 15.12.1939 r., pomimo protestów polskiego środowiska akademickiego przeciwko tej decyzji (m.in. *Protest Senatu Uniwersytetu Stefana Batorego – do profesorów uniwersytetów całego świata, Wilno, grudzień 1939. Protest asystentów Uniwersytetu Stefana Batorego przeciwko likwidacji USB, Wilno 15 grudnia 1939 r.*, Łossowski, 1991, s. 51–55, 71–79). Pomimo represji kontynuował działalność naukową i dydaktyczną w konspiracji. Był profesorem Wydziału Teologicznego tajnego Uniwersytetu Stefana Batorego oraz profesorem tajnego Seminarium Duchownego w Wilnie. Aktywnie uczestniczył również w tajnym nauczaniu w zakresie szkolnictwa średniego w Wilnie. W czasie okupacji niemiecko-litewskiej Wilna i Ziemi Wileńskiej, po zamknięciu miejscowego Seminarium Duchownego przez władze okupacyjne, został 3.03.1942 r. aresztowany przez gestapo i policję litewską wraz z grupą profesorów i kleryków, a następnie osadzony w więzieniu na Łukiszkach w Wilnie, gdzie przebywał do 18.03.1942 r., po czym był internowany w Wilkawiskach, Szałtupiach i Poniewieżu. Po uwolnieniu latem 1944 r. powrócił do Wilna i był profesorem w reaktywowanym przez księdza arcybiskupa Romualda Jałbrzykowskiego Seminarium Duchownym (od 1.10.1944 r.), a także profesorem Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Stefana Batorego, otwartym przez polskie władze kościelne. Obie instytucje zostały ostatecznie zamknięte przez sowieckie władze okupacyjne – seminarium decyzją NKWD 20.02.1945 r. (*Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie...*, s. 11; Jacewicz, Woś, 1978, s. 199, 210; Stopniak, 1987–1988, s. 336, 344; Korab-Żebryk, 1991, s. 62; Zieliński, 1992, s. 26, 33; Zasztowt, 1993, s. 90, 93–94, 115; Krahel, 1996, s. 206; Piechnik, Puchowski, 1996, s. 92; Wilanowski, 2000, s. 28, 137; Lewandowska, 2001, s. 72; Tomkiewicz, 2008, s. 168; Krahel, 2014, s. 97, 177, 223; Grędzik, 2024, s. 118; Grędzik, 2025; Baza „Strat”).
- 356. KOSECKI FELIKS** (por.) – ur. 4.04.1900 r., muzyk, kapelmistrz orkiestry wojskowej 1. Pułku Piechoty Legionów Polskich, pedagog muzyczny w klasie instrumentów dętych w Konserwatorium Muzycznym i Konserwatorium Muzycznym im. Mieczysława Karłowicza w Wilnie, wychowawca wielu artystów scen muzycznych, animator kultury muzycznej

w Wilnie. Był porucznikiem Wojska Polskiego, uczestnikiem kampanii wrześniowej. W czasie II wojny światowej wywieziony na niewolnicze roboty przymusowe do Niemiec. Przeżył (Ankudowicz-Bieńkowska, 1997, s. 76, 110, 119 i in.; Portal Muzeum Armii Krajowej; Baza „Strat”).

- 357. KOSMOWSKA MARIA STANISŁAWA** – ur. 16.08.1902 r. w Moskwie, c. Józefa i Tekli (z d. Ignatowicz), siostra zakonna Kościoła rzymskokatolickiego ze zgromadzenia Sióstr Urszulanek Serca Jezusa Konającego. Prowadziła działalność wychowawczą i katechetyczną m.in. w Otorowie koło Poznania, w Małym Kolegium Piusa X w Pniewie (jej wychowankiem był późniejszy jezuita ks. Stefan Dzierżek) oraz w Miejskim Domu Wychowawczym w Łodzi. W latach 1932–1934 kierowała Domem Wychowawczym w Równem na Wołyniu, a następnie w Wilnie, przy ul. Skopówka 4, oraz internatem dla młodzieży żeńskiej. W czasie II wojny światowej udzielała pomocy organizatorom konspiracji, ukrywała osoby ścigane przez okupantów oraz sieroty wojenne w wieku 12–16 lat – dzieci żołnierzy Wojska Polskiego. 26.03.1942 r. została aresztowana przez policję niemiecką w Wilnie, razem ze 162 siostrami zakonnymi z różnych zgromadzeń, i osadzona w więzieniu na Łukiszkach. Tam kontynuowała życie zakonne w warunkach konspiracyjnych – uczestniczyła w tajnych mszach świętych i wykonywała duchowe ćwiczenia zakonne. W tym samym czasie na Łukiszkach przebywał ks. Stefan Dzierżek. Zwolniona z więzienia 21.05.1942 r., otrzymała nakaz zdjęcia habitu zakonnego i skierowanie z Arbeitsamtu na roboty przymusowe do Niemiec. Dzięki pomocy Polaków ukryła się w majątku Głinciszki, gdzie niemal cudem uniknęła śmierci (Jacewicz, Woś, 1981, s. 645; Zieliński, 1992, s. 57; Malinowska, 1998, s. 1–2; Dubowik, Malinowski, 2002, s. 169; Krahel, 2014, s. 72, 76, 210; Pasierbska, 2015, s. 53–55; Rokicki, 2015, s. 25; Portal Zgromadzenia Sióstr Urszulanek Serca Jezusa Konającego).

- 358. KOTARBIŃSKI MIECZYŚLAW** – ur. 3.01.1890 r. w Warszawie, s. Miłosza Kotarbińskiego i Ewy (z d. Kosowska), artysta-malarz, grafik, akwaforzysta, projektant wnętrz i rzemiosła artystycznego, profesor Wydziału Sztuk Pięknych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie oraz Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. Wywodził się ze szlacheckiego rodu Kotarbińskich, zasłużonego dla historii i kultury polskiej. Uczeń wybitnych twórców: profesora Ferdynanda Ruszczyca, Leona Wyczółkowskiego i Józefa Mehoffera. Autor projektu buławy marszałkowskiej dla Józefa Piłsudskiego – cyzelowanego srebrem i złotem insygnium władzy wojskowej, uroczyste wręczonego Marszałkowi przez żołnierzy Wojska Polskiego 14.11.1920 r. na placu Zamkowym w Warszawie. Buława, jedno z najcenniejszych darów Piłsudskiego, znajduje się obecnie w zbiorach Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku. W dorobku artystycznym Mieczysława Kotarbińskiego znajdują się także projekty odznaczeń państwowych II Rzeczypospolitej: Orderu Orła Białego, Orderu Odrodzenia

Polski (ze złotym napisem *Polonia Restituta*), Krzyż i Medal Niepodległości. W czasie okupacji niemieckiej był zaangażowany w działalność konspiracyjną: pracował w tajnym nauczaniu i współtworzył nielegalne publikacje dla dzieci (w tym elementarze) na zlecenie Biura Informacji i Propagandy Komendy Głównej AK, w Wydziale Polityczno-Informacyjnym. Został aresztowany przez gestapo w nocy z 18 na 19.05.1943 r. pod zarzutem działalności w AK. Osadzony i brutalnie przesłuchiwany w niemieckim więzieniu gestapo na Pawiaku w Warszawie. Zginął 29 maja 1943 r., rozstrzelany w zbiorowej egzekucji w okolicach ul. Gęsiej w Warszawie. Jego ciało spalono w ruinach getta (Krasuski, 1977, s. 232; Domańska, 1978, s. 325, 327; Walczak, 1978, s. 236, 287; Bolewski, Pierzchała, 1989, s. 128; Walczak, 1995, s. 110; Piechnik, Puchowski, 1996, s. 205, 212; Melbechowska-Luty, 2005, s. 118, 218, 254 i in.; Gralak, 2010, s. 96; Grędzik-Radziak, 2013, s. 174; Kossowska, 2017, s. 259, 353; Borucki, 2019, s. 286; Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku; Muzeum Broni Pancernej w Poznaniu; Baza „Strat”).

- 359. KOWALCZEWSKI MIECZYSLAW** – ur. 26.04.1898 r. w Odessie, s. Ludwika i Reginy (z d. Dąbska), astronom, fizyk, matematyk, chemik, „fenomenalny erudyta”, doktor, adiunkt Zakładu Astronomii Praktycznej Wydziału Inżynierii Politechniki Warszawskiej i w Gabinetzie Astronomicznym Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie, asystent w Zakładzie Astronomicznym, Zakładzie Meteorologii Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Nauczyciel chemii w warszawskich szkołach średnich. Współpracownik czasopisma „Urania”, popularyzator wiedzy astronomicznej, autor prac z zakresu fotometrii gwiazd zmiennych. Żołnierz Wojska Polskiego, uczestnik wojny obronnej z Niemcami we wrześniu 1939 r. Dostał się do niewoli niemieckiej i był internowany w niemieckim obozie jeńców wojennych, Stalagu I A, gdzie został zarejestrowany pod numerem obozowym 22758. Po zwolnieniu powrócił do Warszawy. Aresztowany przez gestapo 12.04.1943 r. wraz z żoną Haliną za posiadanie konspiracyjnych ulotek, osadzony w niemieckim więzieniu gestapo na Pawiaku. Zginął rozstrzelany wraz z żoną w Warszawie 13.04.1943 (Iwanowska, 1981, s. 250, 256; Walczak, 1995, s. 110; Piechnik, Puchowski, 1996, s. 115, 116; Dubowik, Malinowski, 2002, s. 174–175; Baza „Strat”).
- 360. KOWARSKI BENIAMIN** – ur. 1893 r., nauczyciel wileńskich szkół średnich, dyrektor Gimnazjum Koedukacyjnego Gminy Żydowskiej w Świecianach przy ul. Marszałka Józefa Piłsudskiego. Zginął najprawdopodobniej w czasie II wojny światowej (Grędzik, 2024, s. 125).
- 361. KOZŁOWSKI ADAM WOJCIECH** – ur. 24.12.1898 r., s. Józefa i Julii, absolwent Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, prawnik, żołnierz Wojska Polskiego, działacz niepodległościowy, uczestnik Powstań Śląskich i Powstania Warszawskiego. W Lidzie pełnił funkcję inspektora

szkolnego oraz nauczyciela w Państwowym Gimnazjum Koedukacyjnym im. Hetmana Karola Chodkiewicza przy ul. Trzeciego Maja 24. Aresztowany, trafił do niemieckiego obozu koncentracyjnego Auschwitz, gdzie został osadzony 12.08.1944 r. i zarejestrowany pod numerem obozowym 191470, następnie przeniesiony do obozu Natzweiler, gdzie został rozstrzelany. Osierocił troje dzieci. Jego żona, Eleonora Longina Kozłowska (z d. Kossowska), była więźniarką niemieckich obozów koncentracyjnych w Auschwitz i Ravensbrück (Stanisławski, 1995, s. 14; Piechnik, Puchowski, 1996, s. 359; Dubowik, Malinowski, 2002, s. 177–178; Państwowe Muzeum w Oświęcimiu; Baza „Strat”).

- 362. KOZŁOWSKI ANTONI** – ur. 15.05.1887 r. w Warszawie, ksiądz, ojciec zakonny Kościoła rzymskokatolickiego, jezuita, nauczyciel języka polskiego, przyrody i matematyki w Gimnazjum Męskim Ojców Jezuitów w Wilnie przy ul. Wielkiej 88 oraz w Zakładzie Naukowo-Wychowawczym w Bąkowicach pod Chyrowem, wychowawca młodzieży. *Duszpasterz w Łodzi, we Lwowie, Starej Wsi, Nowym Sączu, Kaliszu, Wilnie, Pińsku i Łęczycy. Wojna zastała go w Lublinie, gdzie pełnił posługi kapłańskie w jezuickim kościele przy ul. Królewskiej. W czasie okupacji został przeniesiony do Warszawy. Na Starym Mieście przeżył powstanie i we wrześniu został wywieziony do obozu w Pruszkowie* (Grzebień, 1996, s. 315). Przeżył (Malinowski, 2000, s. 102, 367; Dubowik, Malinowski, 2002, s. 178).
- 363. KRAHELSKA HALINA** (z d. Śleszyńska), ps. „Agata”, „Sabina”, „Zofia” – ur. 12.05.1886 r. w Odessie, c. Jana – profesora matematyki i Heleny (z d. Augustynowicz). Wywodziła się ze szlacheckiego, kresowego rodu Krahelskich, zasłużonego dla historii i kultury Polski. Działaczka społeczna, polityczna, niepodległościowa, socjalistka, sybiraczka, żołnierz Polskiej Organizacji Wojskowej, Związku Walki Zbrojnej, Armii Krajowej. W II Rzeczypospolitej była pierwszą kobietą na stanowisku zastępcy Głównego Inspektora Pracy w Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej w Warszawie. Pisarka, publicystka, dziennikarka, reportażystka, współzałożycielka członkini Zarządu Klubu Demokratycznego w Warszawie, wykładowczyni Wolnej Wszechnicy Polskiej, pracowniczka Instytutu Gospodarstwa Społecznego w Warszawie. Współpracowała m.in. z Ligą Obrony Praw Człowieka i Obywatela. Publikowała na łamach pism: „Epoka”, „Lewy Tor”, „Sygnały” oraz pism konspiracyjnych „Robotnik” i „Brygada Wolności”. Związana była z literacką grupą „Przedmieście”. W 1936 r. wzięła udział w antyfaszystowskim Zjeździe Pracowników Kultury we Lwowie. We wrześniu 1939 r. pełniła funkcję komendantki obrony przeciwlotniczej Mokotowa. W czasie okupacji działała w Stronnictwie Demokratycznym „Prostokąt”. Od kwietnia 1940 r. na zlecenie Wojskowego Biura Historycznego Biura Informacji i Propagandy Komendy Głównej ZWZ-AK prowadziła kronikę życia codziennego okupowanej Warszawy i pisała raporty z terenów

okupowanych. *Posługiwała się 7 nazwiskami i 20 razy zmieniała mieszkanie* (Michalska, 1988, s. 211). W wyniku wypadku ulicznego, potrącona przez niemiecki samochód, straciła nogę. Aresztowana przez gestapo 13.07.1944 r. w Milanówku, osadzona w niemieckim więzieniu gestapo w Radomiu. Była tam przesłuchiwana i sądzona w Częstochowie za przedwojenną działalność antyhitlerowską. W październiku 1944 r. została zesłana do niemieckiego obozu koncentracyjnego w Ravensbrück, gdzie w bloku nr 18 była ukrywana przez współwięźniarki Polki, ponieważ odkrycie jej inwalidztwa groziło unicestwieniem. Uczestniczyła w konspiracji obozowej, opracowując referat pod tytułem *Wytyczne w sprawie organizacji inspekcji pracy w Polsce Niepodległej po II wojnie światowej* oraz pisząc wiersze. Zmarła w obozie na tyfus. Źródła podają różne daty jej śmierci: 16, 17 lub 19 kwietnia 1945 r. Wśród jej publikacji warto wymienić fabularyzowany reportaż oparty na faktach i relacji Władysława Bartoszewskiego, wydany anonimowo w Warszawie w kwietniu 1942 r. przez Wydawnictwo Komisji Propagandy Biura Informacji i Propagandy Komendy Głównej Armii Krajowej pod tytułem *Oświęcim. Pamiętnik więźnia*. Publikacja ta była polecana w szkołach przez nauczycieli jako lektura nadobowiązkowa. W 1988 r., w uznaniu zasług Haliny Krahelskiej w dziedzinie ochrony pracy, ustanowiono nagrodę jej imienia. 26.04.2024 r. jednej z sal w gmachu Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej Rzeczypospolitej Polskiej uroczystie nadano imię Haliny Krahelskiej (Olszewicz, 1947, s. 127; Wińska, 1960, s. 269–270; Jarosz, 1963, s. 123–129; Maciąg, 1981, s. 122; Krzyżanowski, b.d.w., s. 244, 489, 564 i in.; Krzyżanowski, 1985, s. 243, 281, 415 i in.; Stępień, Wilkoń, 1987, s. 185; Michalska, 1988, s. 210–211; Sobczak, 1988, s. 991; Matuszewski, 1992, s. 13; Grochowska, Grzymała-Siedlecki, Struzik, 1996; *Nowa Encyklopedia Powszechna PWN*, 2004, s. 622; Gitkiewicz, 2021; Krahelska, 2024; Portal Rzeczypospolitej Polskiej; Baza „Strat”).

- 364. KRAJEWSKA KAROLINA** – ur. 28.01.1898 r. w Jaworznie, nauczycielka Publicznej Szkoły Powszechnej nr 8 w Grodnie w województwie białostockim. Żona Lucjana – inspektora szkolnego. 15 lipca 1943 r. została aresztowana przez policję niemiecką wraz z mężem Lucjanem i synami: Adamem (lat 12), Sławomirem, Zbigniewem (lat 17), Lucjanem (lat 24) i wraz z rodzinami z Grodna, Wołkowyska i okolic oraz swoją rodziną rozstrzelana w zbiorowej egzekucji w fortach w Naumowiczach koło Grodna tego samego dnia (Kolendo, 1960, s. 306; Siemiński, 1992, s. 217–218; Walczak, 1995, s. 419–420; Krajewski, 2004, s. 86; Grędzik-Radziak, 2013, s. 175; Porzecki, 2021, s. 143; Baza „Strat”).
- 365. KRAJEWSKI LUCJAN** – inspektor szkolny w Grodnie w województwie białostockim, mąż nauczycielki Karoliny. W czasie okupacji niemieckiej Ziemi Wschodnich II RP uczestniczył w akcji polskiego tajnego nauczania w Grodnie. 15 lipca 1943 r. został aresztowany przez policję

- niemiecką wraz z żoną nauczycielką Karoliną i synami: Adamem (lat 12), Sławomirem, Zbigniewem (lat 17), Lucjanem (lat 24) i wraz z rodzinami z Grodna, Wołkowyska i okolic oraz swoją rodziną rozstrzelany w zbiorowej egzekucji w fortach w Naumowiczach koło Grodna tego samego dnia (Kolendo, 1960, s. 306; Siemiński, 1992, s. 217–218; Walczak, 1995, s. 419–420; Grędzik, 2002, s. 182; Krajewski, 2004, s. 86; Grędzik-Radziak, 2013, s. 175; Porzecki, 2021, s. 143; Baza „Strat”).
- 366. KRAKOWSKI STEFAN** – ur. 5.06.1912 r. w Łodzi, s. Mikołaja i Antoniny (z d. Szymańska), absolwent Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, magister, historyk, młodszy asystent tej uczelni, uczeń profesora Stanisława Zajączkowskiego. Po agresji niemieckiej i sowieckiej na Rzeczypospolitą we wrześniu 1939 r. i zajęciu Ziem Wschodnich II RP przez Armię Czerwoną, po okupacji sowieckiej a następnie w czasie okupacji litewskiej Wilna i Ziemi Wileńskiej, został – wraz z polskimi uczonymi – usunięty z uczelni po brutalnej likwidacji Uniwersytetu Stefana Batorego przez okupacyjne władze litewskie 15.12.1939 r. Był sygnatariuszem protestów polskiego środowiska akademickiego przeciwko tej decyzji (m.in. *Protest Senatu Uniwersytetu Stefana Batorego – do profesorów uniwersytetów całego świata, Wilno, grudzień 1939. Protest asystentów Uniwersytetu Stefana Batorego przeciwko likwidacji USB, Wilno 15 grudnia 1939 r.*, Łossowski, 1991, s. 51–55, 71–79). W 1943 r. został internowany i był więziony w niemieckich obozach koncentracyjnych na Litwie.
- 367. KRASOWSKA WANDA** – ur. 6.07.1911 r. w Wilnie, siostra zakonna Kościoła rzymskokatolickiego ze Zgromadzenia Córek Maryi Wspomożycielki Wiernych (salezjanka). Prowadziła działalność wychowawczą i katechetyczną wśród dzieci w Różanymstoku koło Grodna. Na prośbę polskich władz państwowych opiekowała się grupą sierot z Polski centralnej, próbując zapewnić im bezpieczeństwo w obliczu zbliżającej się wojny. Na początku września 1939 r., wraz z siostrą Anielą Szczerbińską, udała się pociągiem do Warszawy w celu zdobycia środków na utrzymanie dzieci. Obie zginęły w miejscowości Dębe Wielkie pod Mińskiem Mazowieckim, po zbombardowaniu pociągu przez niemieckie lotnictwo 7 września 1939 r. (Jacewicz, Woś, 1981, s. 545; Portal 100 lat obecności Sióstr Salezjanek w Polsce; Martyrologium; Baza „Strat”).
- 368. KRASSOWSKI JAN** – ur. 29.03.1895 r. w m. Brzeźnica, ksiądz Kościoła rzymskokatolickiego, rektor kościoła pw. św. Trójcy na Trynopolu w Wilnie, prefekt i prokurator Seminarium Duchownego w Wilnie, bibliotekarz. W czasie okupacji niemiecko-litewskiej Wilna i Ziemi Wileńskiej, po zamknięciu miejscowego Seminarium Duchownego przez władze okupacyjne, został 3.03.1942 r. aresztowany przez gestapo i policję litewską wraz z grupą profesorów i kleryków, a następnie osadzony w więzieniu na Łukiszkach w Wilnie, gdzie przebywał do 18.03.1942 r., po czym był internowany w Wiłkawiskach, Szałtupiach i Poniewieżu. Uwolniony latem

- 1944 r., powrócił do Wilna i podjął pracę w reaktywowanym przez księdza arcybiskupa Romualda Jałbrzykowskiego Seminarium Duchownym (od 1.10.1944 r.), a także na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Stefana Batorego, otwartym przez polskie władze kościelne. Obie instytucje zostały ostatecznie zamknięte przez sowieckie władze okupacyjne – seminarium decyzją NKWD 20.02.1945 r. (Jacewicz, Woś, 1978, s. 199, 211; Stopniak, 1987–1988, s. 336; Korab-Żebryk, 1991, s. 61; Zieliński, 1992, s. 33; Krahel, 1996, s. 206, 212, 217; Wilanowski, 2000, s. 28, 137; Lewandowska, 2001, s. 72; Lewandowska, 2004, s. 72; Tomkiewicz, 2008, s. 168; Krahel, 2014, s. 102, 106, 177 i in.; Baza „Strat”; Muzeum AG).
- 369. KREWER CECYLIA** – absolwentka Konserwatorium w Petersburgu, pianistka, pedagog muzyczny w klasie fortepianu w Konserwatorium Muzycznym i Konserwatorium Muzycznym im. Mieczysława Karłowicza w Wilnie, a także w Żydowskim Instytucie Muzycznym w Wilnie. Współzałożycielka Żydowskiego Instytutu Muzycznego w Wilnie. Wychowawczyni wielu artystów scen muzycznych. Pracę pedagogiczną łączyła z działalnością estradową. Zginęła wraz z rodziną rozstrzelana w zbiorowej egzekucji w Ponarach w 1941 r. (Rudziński, 1992, s. 126; Ankudowicz-Bieńkowska, 1997, s. 102, 109, 124 i in.; Janczewska-Sołomko, 2008, s. 246; Grędzik, 2024, s. 129, Baza „Strat”).
- 370. KRÓLIKOWSKI TADEUSZ VEL KUJAWSKI** (kapitan) – ur. 24.11.1900 r. w Brześciu Kujawskim, s. Wincentego i Stanisławy, absolwent Instytutu Pedagogiki Specjalnej w Warszawie, magister filozofii Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, uczeń profesora Henryka Łowmiańskiego. Pracował jako nauczyciel w warszawskich szkołach, m.in. w Publicznej Szkole Powszechnej nr 10. Po wybuchu II wojny światowej, od 1939 r. był zaangażowany w tajne nauczanie oraz działalność konspiracyjną w strukturach Związku Walki Zbrojnej – Armii Krajowej. W czasie Powstania Warszawskiego walczył w stopniu kapitana, dowodząc plutonem oddziału AK w Grupie „Kampinos”, batalion „Znicz”. Poległ podczas próby przeprawy przez Wisłę 27 września 1944 r. (Walczak, 1995, s. 425; Piechnik, Puchowski, 1996, s. 360; Dubowik, Malinowski, 2002, s. 182–183; Muzeum Powstania Warszawskiego; Baza „Strat”).
- 371. KRUH** (imię nieznane) – nauczyciel matematyki i fizyki w szkołach grodzieńskich. Uczył w Prywatnym Hebrajskim Koedukacyjnym Seminarium Nauczycielskim „Tarbut” w Grodnie. Aresztowany w czerwcu 1941 r. i osadzony w więzieniu w Grodnie. Najprawdopodobniej zamordowany przez Niemców (Szarkowska, 2012, s. 406; Baza „Strat”).
- 372. KRUKOWSKI JAN** – ur. 1877 r. na Ziemi Witebskiej. Ksiądz Kościoła rzymskokatolickiego, administrator parafii Ziembin, w dekanacie Rohaczów/Bychów, w diecezji mohylewskiej, prefekt Państwowego Gimnazjum Koedukacyjnego w Garwolinie, Gimnazjum Koedukacyjnego Humanistycznego Sejmiku Powiatowego w Sokółce oraz Publicznej Szkoły

Powszechniej nr 1 im. Adama Mickiewicza w Sokółce. Kapelan i opiekun finansowy domu dziecka w Grodnie, rezydent-emeryt parafii Grodno przy kościele farnym pw. św. Franciszka Ksawerego. W czasie okupacji niemieckiej Ziem Wschodnich II RP został aresztowany przez Niemców i przez 7 miesięcy więziony. *Po wejściu Armii Czerwonej w 1944 został aresztowany 18.12. tr. i oskarżony o to, że „prowadził wśród ludności antysowiecką, defetystyczną agitację, wypowiadał oszczerstwa na temat wartości bojowej Armii Czerwonej i wychwalał niemiecko-faszystowskie porządki. Był członkiem rady opiekuńczej w domu dziecka i wychowywał dzieci w religijno-nacjonalistycznym duchu [11: Sprawa karna Nr 0-24628, k. 133]”.* Został także oskarżony o działalność kontrrew., zmierzającą do osłabienia ZSRS. Sądowe Kolegium Karne Sądu Obw. Grodzieńskiego 29.10.1946 skazało go na podstawie art. 72 „b” i art. 84 KK BSRS na 5 lat łagrów i konfiskatę mienia. Kolegium Karne Sądu Najwyższego BSRS decyzją z 15.11.1946 wyrok ten zatwierdziło (Dzwonkowski, 2003, s. 349). Ksiądz Jan Krukowski 29.11.1947 r. został zesłany do obozu koncentracyjnego i przymusowej pracy w Intałał (Intyjski ITŁ) w osiedlu Workuta, w okręgu nienieckim, obwodzie archangielskim, republice Komi – na północy Rosji, poza kołem podbiegunowym. Następnie, 9.06.1948 r., został przetransportowany do obozu koncentracyjnego i niewolniczej pracy przymusowej w Karłał (Karagandzki ITŁ), w osiedlu Dolinka koło Karagandy, w obwodzie karagandzkim w Kazachstanie. Tam zmarł z wycieńczenia, głodu i chorób. W 1998 r. zrehabilitowany ze względu na brak dowodów przestępstwa (Zieliński, 1992, s. 495; Hlebowicz, 1993, s. 78, 84, 119 i in.; Gajdzis, 2000, s. 25, 124; Dzwonkowski, 2003, s. 349; Mikhailik, 2008, s. 160, 197, 271 i in.; Krahel, 2014, s. 28, 230, 245; Martyrologium; Baza „Strat”).

373. **KRUK-SZCZERBA JANINA** vel **PRZEBENDOWSKA**, ps. „Larysa”, „Lidka”, „Janka”, „Bronka” – ur. 13.06.1914 r. w Wilnie, c. Ludwika i Leokadii (z d. Wysokińska), instruktorka oświaty pozaszkolnej, kierowniczką działu Oświaty Pozaszkolnej w Wileńskiej Izbie Rolniczej, działaczka Bratniej Pomocy i Sodalicji Mariańskiej w Wilnie. Nauczycielka wychowania przedszkolnego we wsi Czemery w powiecie słonimskim w województwie nowogródzkim. Była żołnierzem Związku Walki Zbrojnej – Armii Krajowej oraz jedną z najodważniejszych osób Legalizacji Okręgu Wileńskiego Armii Krajowej, którą kierowała od marca 1947 r. Pełniła funkcję łączniczki Komendy Okręgu Wileńskiego AK, kolportowała podziemną gazetkę „Polska w Walce” na terenie Wilna i w okolicznych miejscowościach oraz ręcznie pisane wiadomości radiowe. 30.09.1940 r. została aresztowana przez służby NKWD pod zarzutem kolportażu wydawnictw konspiracyjnych. Przebywała w więzieniu na Łukiszkach w Wilnie, gdzie przeszła brutalne śledztwo, jednak nie zdradziła współpracowników. 23.06.1941 r. została uwolniona z transportu, który miał wywieźć

więźniów w głąb Związku Sowieckiego. Na skutek przeżyć więziennych przez sześć tygodni leczyła się w szpitalu dla nerwowo chorych, a następnie powróciła do działalności konspiracyjnej w ramach wileńskiej Legalizacji. *Jesienią 1943 r., w czasie masowych zatrzymań polskiej ludności Wilna, została po raz drugi aresztowana i oskarżona o pracę w komórce legalizacyjnej. Do zarzutów się nie przyznała. Po zakończeniu śledztwa w marcu 1944 r. została wyznaczona na wyjazd na roboty przymusowe do Niemiec. Komisja lekarska, przed którą stanęła w punkcie zbiornym na ul. Świętojańskiej, stwierdziła u niej gruźlicę. Za postawioną diagnozę nie kryła się jednak faktyczna choroba, ale starania matki, Leokadii Kruk. W efekcie skierowano ją do pracy w szwalni w wojskowych magazynach odzieżowych w Wilnie. Na początku kwietnia ponownie trafiła do szpitala dla nerwowo chorych, skąd 4 maja uciekła dzięki pomocy kolegów z konspiracji (Niwiński, 2024, s. 170). Janina Kruk, działając pod fałszywym imieniem i nazwiskiem, została ponownie aresztowana przez funkcjonariuszy NKWD 12.09.1944 r. w zasadzce zorganizowanej w mieszkaniu Marii Kuczkówny przy ul. św. Ignacego w Wilnie. Po dwóch tygodniach, 26.09.1944 r., została zwolniona z aresztu przy ul. Ofiarnej w Wilnie. Pomimo represji, kontynuowała działalność konspiracyjną do 1948 r., po ewakuowaniu komórki wileńskiej Legalizacji z Wilna do Warszawy. Jednak 3.11.1948 r. została zatrzymana przez funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego na Targówku w Warszawie, przy ul. Marii Curie-Skłodowskiej 18, i skazana na karę śmierci. Podczas wygłaszania ostatniego słowa poprosiła sąd o wysoką szubienicę, aby *widziała Polskę od morza do morza*. Nie została zamordowana, przeżyła, nie chciała opuścić więzienia i do końca życia walczyła o sprawiedliwe traktowanie niesłusznie represjonowanych. (Sowiecki aparat represji..., 2016, s. 759; „Nie było czasu na strach...” 2016, s. 131, 325; Niwiński, 2024).*

- 374. KRUPOWIES JAN** – ur. 15.06.1909 r. Nauczyciel szkół wileńskich i baranowickich. W czasie okupacji niemiecko-litewskiej Wilna i Ziemi Wileńskiej został rozstrzelany w zbiorowej egzekucji w Ponarach koło Wilna 24.04.1942 r. (Grędzik, 2024, s. 130; Baza „Strat”).
- 375. KRYCZYŃSKI LEON NAJMAN MIRZA** (oficer) – ur. 25.09.1887 r. w Wilnie, s. Konstantego Najmana Mirzy Kryczyńskiego i Marii (z d. Achmatowicz), prawnik, sędzia, bibliograf, historyk, badacz naukowy, publicysta, działacz polityczny i społeczny, określany mianem „ambasadora kultury polskiej”. Szczególnie zasłużył się jako orędownik opieki nadabytkami orientalnymi w Rzeczypospolitej Polskiej i ochrony dziedzictwa Tatarów polsko-litewskich. Uczestnik rewolucji na Krymie w Jalcie. Był sędzią w Wilnie, Warszawie, wiceprezesem Sądu Okręgowego w Zamościu, wiceprezesem Sądu Okręgowego w Gdyni. W Wilnie pełnił funkcję prezesa Wileńskiego Oddziału Związku Kulturalno-Oświatowego Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej i zasiadał w Radzie Centralnej tego Związku.

- Współorganizował Wszechpolską Konferencję Prawników Muzułmanów w Wilnie. Założył bibliotekę, muzeum i archiwum Tatarów Polski i Litwy oraz był twórcą i redaktorem naczelnym „Rocznika Tatarskiego”. Współpracował z redakcjami pism: „Kurier Wileński”, „Słowo”, „Przegląd Islamski”, „Życie Tatarskie”, „Orient”, „Głos Sądownictwa”, „Kurier Bałtycki”. Autor prac z zakresu historii i bibliografii Tatarów Rzeczypospolitej, członek Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego. We wrześniu 1939 r. nie opuścił Polski i pozostał w Gdyni. Podczas próby ratowania księgozbioru został aresztowany przez gestapo i rozstrzelany w zbiorowej egzekucji Polaków w Lasach Piaśnickich koło Wejherowa w 1939 r. lub 1940 r. Jego brat Olgierd został zamordowany przez funkcjonariuszy NKWD najprawdopodobniej w 1941 r., a krewny Stanisław Kryczyński zmarł na tyfus na wsi w tym samym roku. Imię i nazwisko Leona Najmana Mirzy Kryczyńskiego nosi Narodowe Centrum Kultury Tatarów Rzeczypospolitej Polskiej w Gdańsku. Jego nazwisko upamiętnione zostało na tablicach pamiątkowych w Gdyni i Gdańsku-Oruni. W lasach Piaśnickich znajduje się poświęcony mu obelisk (Olszewicz, 1947, s. 132; Dubowik, Malinowski, 2002, s. 183–184; Błaszak, 2022; Muzeum Piaśnickie w Wejherowie; Kaszubska Golgota; Baza „Strat”).
- 376. KRYGOWSKA SALOMEA** – nauczycielka szkół powszechnych, m.in.: w Grandziczach koło Grodna. 15 lipca 1943 r. została aresztowana przez policję niemiecką i wraz z rodzinami z Grodna, Wołkowyska i okolic rozstrzelana w zbiorowej egzekucji w fortach w Naumowiczach koło Grodna tego samego dnia (Siemiński, 1992, s. 218; Baza „Strat”).
- 377. KRYSA JAKUB** – ur. 2.06.1864 r. w Czarnochowicach koło Wieliczki, ksiądz ojciec zakonny Kościoła rzymskokatolickiego, jezuita, absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, historyk, nauczyciel religii, historii i nauki o Polsce współczesnej, geografii, wychowawca młodzieży. W latach 1911–1913 był dyrektorem gimnazjum chyrowskiego. Uczył w Zakładzie Naukowo-Wychowawczym w Bąkowicach pod Chyrowem, Gimnazjach oo. Jezuitów w Wilnie, Pińsku, Gdyni. Do Wilna powrócił w 1938 r. W pierwszych latach okupacji pomimo represji kontynuował działalność dydaktyczną w konspiracji. Na Wydziale Teologicznym tajnego Uniwersytetu Stefana Batorego wykładał historię Kościoła. Zmarł 31 stycznia 1942 r. w Wilnie. Został pochowany na Cmentarzu na Rossie (Jasieński, 1992, s. 161, 171, 177; Malinowski, 2000, s. 94, 271, 367–368 i in.; Dubowik, Malinowski, 2002, s. 184; Brzozowski, 2012, s. 26; Cieślak, 2018, s. 122).
- 378. KUBIK MIECZYSLAW** – ur. 11.03.1900 r. w Łodzi, absolwent kaliskiej i rzymskiej szkoły muzycznej, pianista, filozof, teolog, ksiądz Kościoła rzymskokatolickiego. Był proboszczem, dziekanem nieświejskim, kapelanem Zgromadzenia Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu w Nowogrodku, prefektem szkół średnich i powszechnych w Brześciu

- nad Bugiem, Nowogródka i Nieświeżu, m.in. Państwowego Gimnazjum Koedukacyjnego im. Władysława Syrokomli, opiekunem Sodalicii Mariańskiej. Organizował koncerty muzyczne, propagował muzykę polską i wspierał rozwój życia muzycznego w środowisku lokalnym. Podczas II wojny światowej współpracował z Armią Krajową. Zaangażował się w pomoc Żydom i jeńcom sowieckim. Aresztowany za tę działalność, więziony w Baranowiczach, poddany torturom. Rozstrzelany przez Niemców i białoruskich kolaborantów w zbiorowej egzekucji w Baranowiczach 13 lipca 1942 r. (*Spis Kościołów i Duchowieństwa Diecezji Pińskiej...*, 1933, s. 72, 170, 171; Wiłkomirski, 1971, s. 264; Jacewicz, Woś, 1978, s. 276; Zieliński, 1992, s. 84; Noskowski, 1996, s. 4; Jakubowska, Mazurowa, Osmólska, Sołczerski, 2001, s. 41, 226, 332 i in.; Grędzik-Radziak, 2008, s. 180; Mikhailik, 2008, s. 79, 161, 271 i in.; Krajewski, 2018, s. 91; Krajewski 2022, s. 101; Martyrologium; Baza „Strat”).
- 379. KUCZKOWSKI JAN** – ur. 5.01.1885 r. w Warszawie. Nauczyciel matematyki i fizyki w szkołach suwalskich i grodzieńskich, m.in. w Państwowym Gimnazjum i Liceum Humanistycznym w Suwałkach oraz w Państwowym Gimnazjum Żeńskim im. Emilii Plater w Grodnie. W czasie II wojny światowej został aresztowany przez policję niemiecką i zesłany do niemieckiego obozu koncentracyjnego w Dachau, gdzie zarejestrowano go pod numerem obozowym 17351. Tam został zamordowany (Walczak, 1995, s. 435; Grędzik, 2024, s. 133; Baza „Strat”).
- 380. KULESZO ADAM** – ur. 10.06.1881 r. w Helenowie w powiecie oszmiańskim, ksiądz Kościoła rzymskokatolickiego, teolog, kanonik honorowy Kapituły Wileńskiej, proboszcz kościoła parafialnego pw. św. Ducha w Wilnie. Był katechetą, publicystą, pisarzem oraz tłumaczem. Redagował i wydawał miesięcznik oświatowo-religijny „Gwiazda Zaranna” oraz wileńskiego „Posłańca Niedzielnego”. Współzałożyciel dziennika katolickiego „Gazeta 2 Grosze”. Zasłużony w rozwijaniu prasy lokalnej i działalności społeczno-narodowej oraz oświatowej. Członek Zarządu Polskiej Macierzy Szkolnej i poseł do Sejmu Wileńskiego. W maju 1940 r. został aresztowany przez władze litewskie za obronę polskości, oskarżony o wystąpienia antylitewskie i deportowany do Liszkowa nad Niemnem. Po zwolnieniu powrócił do parafii. Zmarł 13 czerwca 1941 r. w Wilnie (Olszewicz, 1947, s. 136; Stopniak, 1987–1988, s. 329; Zieliński, 1992, s. 28; Wilanowski, 2000, s. 59, 133; Dubowik, Malinowski, 2002, s. 189; Krahel, 2014, s. 171, 223; Zając, 2019, s. 139, 168, 172 i in.).
- 381. KUŁAK MIKOŁAJ** (ppor.) – ur. 19.03.1904 r. w Wielkich Wsiegodziczach koło Nowej Wilejki na Ziemi Wileńskiej, s. Aleksandra i Eleonory. Wywodził się najprawdopodobniej ze szlacheckiej rodziny Kułakowskich, której nazwisko – na skutek represji po Powstaniu Styczniowym i polityki rusyfikacyjnej – zostało zmienione na Kułak. Studiował w Poznaniu u profesora Jana Wysockiego oraz w Rzymie u profesorów Angelo

Zaneliego i Giovanniego Romagnoliego. Rzeźbiarz, malarz, medalier, profesor Państwowej Szkoły Sztuk Zdobniczych w Poznaniu. Był podporucznikiem Wojska Polskiego, uczestnikiem kampanii wrześniowej i bitwy nad Bzurą. Dziełem jego życia była niezrealizowana rzeźba-sarkofag dla Pierwszego Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego do krypty Katedry na Zamku Królewskim na Wawelu w Krakowie, projekt dwukrotnie nagrodzony przez Sąd Konkursowy Wydziału Wykonawczego Naczelnego Komitetu Uczczenia Pamięci Marszałka Józefa Piłsudskiego. Do ważniejszych prac rzeźbiarskich artysty należały: posąg Józefa Piłsudskiego dla Domu Żołnierza im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Poznaniu – odsłonięty 19.03.1939 r. (w okresie II wojny światowej budynek Domu Żołnierza był siedzibą gestapo, a podczas walk o Poznań styczeń–luty 1945 r. gmach został całkowicie zniszczony); buława dla Marszałka oraz urna przeznaczona na Kopiec Piłsudskiego w Krakowie. Tworzył także dzieła o tematyce religijnej. W 1932 r. został wyróżniony przez Królewską Akademię Sztuk Pięknych w Rzymie za prace modelarskie. Ochotnik w wojnie obronnej 1939 r., walczył w szeregach 57 Pułku Piechoty 14 Dywizji Piechoty Wielkopolskiej (Armia „Poznań”). Poległ w bitwie nad Bzurą 16 września 1939 r. Pochowany w kwaterze wojennej na Cmentarzu Parafii Rzymskokatolickiej pod wezwaniem św. Bartłomieja Apostoła w Rybnie w powiecie sochaczewskim w województwie mazowieckim. W wyniku działań wojennych znaczna część jego dorobku artystycznego uległa zniszczeniu. Nieliczne zachowane prace Mikołaja Kułaka znajdują się m.in. w Muzeum Narodowym w Poznaniu oraz w Muzeum Narodowym w Warszawie, w Kolekcji Rzeźby Współczesnej. W dziale Muzeum Rzeźby im. X. Dunikowskiego w Królikarni znajduje się tylko jedna rzeźba „Głowa męska”, wykonana w marmurze (1935, nr inwentarza 185119). Dzieł artysty nie ma w zbiorach Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku, [...] *nie ma także śladów by jego prace znajdowały się w ewidencji zbiorów Marszałka Józefa Piłsudskiego i później Muzeum w Belwederze* (Informacje pisemne Romana Olkowskiego, 16.03.2025 r., Sulejówek) (Madeyski, 1934, s. 8; Walczak, 1995, s. 114; Melbechowska-Luty, 2005, s. 216–217, 293, 294; Nowak, 2008, s. 145; Kossowska, 2017, s. 435–436; Bohaterowie1939.PL; Muzeum Narodowe w Warszawie; Muzeum Narodowe w Poznaniu; Internetowy Dom Aukcyjny; Informacje pisemne Alicji Gzowskiej, 5.03.2025 r., Warszawa; Informacje pisemne Bogdana Mrowiec, 27.03.2025 r., Poznań; Baza „Strat”).

- 382. KUNA HENRYK** – ur. 6.11.1879 r. lub 16.11.1879 r. w Warszawie, inne daty ur. 1883, 1885, s. Adama i Leonii (z d. Bywalska), rzeźbiarz, malarz. Urodził się w ortodoksyjnej rodzinie żydowskiej, a w 1915 r. przyjął chrzest święty i wiarę katolicką. Kształcił się m.in. dzięki wsparciu pisarki Eliza Orzeszkowej, którą darzył wielkim szacunkiem, nazywając ją „młodszą siostrą Mickiewicza”. Studiował u profesorów Piusa

Welońskiego w Warszawie oraz Konstantego Laszczki w Krakowie, naukę kontynuował także w Paryżu. Był założycielem i prezesem Stowarzyszenia Artystów Plastyków „Rytm” w Warszawie. Miłośnik polskiej poezji romantycznej, co znalazło odzwierciedlenie w jego rzeźbie „Konrad” (znanej także jako „Irydion” – *cudnie wyrzeźbioną w brązie głowę Irydiona* Eliza Orzeszkowa eksponowała w swoim salonie w dworku w Grodnie). Henryk Kuna wielokrotnie wystawiał swoje prace w kraju i za granicą. Był profesorem Wydziału Sztuk Pięknych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Autor monumentalnego, nagrodzonego w konkursie pomnika Adama Mickiewicza w Wilnie, którego nie zamontowano z powodu wybuchu II wojny światowej i którego poszczególne części zniszczyli okupanci sowieccy w Wilnie i niemieccy w Warszawie. Do jego ważniejszych dzieł należą: rzeźba *Rytm*, w Parku Skaryszewskim w Warszawie; pomnik-popiersie *roboty mistrzowskiej* Elizy Orzeszkowej w Parku Praskim w Warszawie, z inskrypcją: *Eliza Orzeszkowa 6.VI.1841–18.V.1910. Społeczność ludzka trwa tylko przez sprawiedliwość. Wierzę, że nienawiści umilkną*; pomnik-popiersie marszałka Józefa Piłsudskiego w Rzymie przy Viale Maresciallo Piłsudski z napisem w języku włoskim, tłumaczonym jako: *Temu, który przywrócił Polsce jej miejsce w świecie*; rzeźby portretowe: Marszałka Józefa Piłsudskiego, profesora Wojciecha Jastrzębowskiego, profesora Tadeusz Zielińskiego *nacechowane realizmem, siłą, prawdą i świetnie uchwyconym wyrazem psychologicznym modeli* (Melbechowska-Luty, 2005, s. 146); akwarele: *Mężczyzna i kobieta z pochodnią* (Muzeum Narodowe w Warszawie nr inwentarza 128063), *Madonna z Dzieciątkiem*, *Portret kobiety* oraz *Autoportret*. W czasie II wojny światowej tworzył akwarele głównie o tematyce martyrologicznej. Dzięki pomocy polskich przyjaciół ukrywał się w Świdrze, Warszawie i Milanówku. Po Powstaniu Warszawskim został internowany i osadzony w obozie przejściowym w Pruszkowie, następnie przebywał u przyjaciele rzeźbiarza Jana Szczepkowskiego, w Milanówku. Doświadczył tragicznej straty – zginął jego jedyny syn Jacek, walczący w szeregach powstańczych, a niemal cała jego rodzina została wymordowana w niemieckich obozach zagłady. Po wojnie doznał załamania twórczego. Został powołany na stanowisko profesora rzeźby monumentalnej na Wydziale Sztuk Pięknych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, jednak nie objął go z powodu śmierci 17 grudnia 1945 r. Został pochowany na Starych Powązkach w Warszawie, w Alei Zasłużonych (Wallis, 1959; Jankowski, 1966; Krzyżanowski, 1985, s. 114; Lorentz, 1986, s. 121, 125–127, 147 i in.; Głębocki, 1990, s. 73–74; *Encyklopedia Warszawy*, 1994, s. 400, 401; Hoppen-Zawadzka, 1996, s. 149; Piechnik, Puchowski, 1996, s. 213, 214, 293; Hernik-Spalińska, 1998, s. 164, 165, 166; Lewandowska, 2001, s. 359; Tomaszewski, 2001, s. 592, 593; Dubowik, Malinowski, 2002, s. 190–191; Grzesiuk-Olszewska, 2003, s. 14, 15, 97 i in.; *Nowa Encyklopedia*

- Powszechna PWN*, 2004, s. 721; Melbechowska-Luty, 2005; Rudkowski, 2014, s. 171, 190–192, 194 i in.; Kossowska, 2017, s. 118, 384–385, 432 i in.; Muzeum Narodowe w Warszawie).
- 383. KUNAWICZ ALEKSANDER** – ur. 2.12.1890 r. w Uszywce na Ziemi Wileńskiej, s. Jerzego i Katarzyny (z d. Tomaszewicz). Nauczyciel Publicznej Szkoły Powszechnej w Łuszczykach w powiecie lidzkim w województwie nowogródzkim. W czasie okupacji niemieckiej Ziemi Wschodnich II Rzeczypospolitej został aresztowany pod zarzutem ukrywania sowieckiego żołnierza. Rozstrzelany przez Niemców 14 września 1942 r. (Baza „Strat”).
- 384. KUNAWICZ EMILIA** – ur. 1.06.1905 r. w Czortkowie. Absolwentka seminarium nauczycielskiego, nauczycielka szkół wileńskich i wołyńskich, działaczka literacka i społeczna. W czasie okupacji niemieckiej Ziemi Wschodnich II Rzeczypospolitej została w 1942 r. wywieziona na roboty przymusowe do Niemiec, gdzie przebywała do 1945 r. Przeżyła. Autorka wspomnień oraz powieści wydanych drukiem (Bartelski, 1995; s. 216; Baza „Strat”).
- 385. KURAS WINCENY** – ur. 25.04.1904 r. w Mańkowie w powiecie przeworskim, ksiądz ojciec zakonny Kościoła rzymskokatolickiego ze zgromadzenia świętego Michała Archanioła (michaelita), duszpasterz. W Dziadkowiczach, w dekanacie baranowickim, w diecezji pińskiej pełnił funkcję rektora kościoła filialnego i jednocześnie był tam Dyrektorem Zakładu Wychowawczego dla sierot i dzieci ubogich. *Został aresztowany przez NKWD w czasie pierwszej okupacji sowieckiej, jednak po wybuchu wojny z Niemcami w czerwcu 1941 r. odzyskał wolność. Powrócił do kierowania zakładem. Starał się wspierać wszystkich potrzebujących pomocy, także Żydów ginących w Holocauście. Został zademonstrowany przez jednego z białoruskich mieszkańców wsi właśnie za ukrywanie Żydów* (Krajewski, 2022, s. 102). Aresztowany za tę działalność 28.06.1942 r. w Dziadkowiczach i osadzony w więzieniu w Połonce. Zginął 13 lipca 1942 r. w zbiorowej egzekucji dokonanej przez Niemców i białoruskich kolaborantów w Baranowiczach (Jacewicz, Woś, 1981, s. 453, 455, 456; Mikhailik, 2008, s. 285; Krajewski 2022, s. 101–102; Martyrologium; Baza „Strat”).
- 386. KURKOWSKI MIECZYŚLAW**, ps. „Sawa”, „Mietek” (kapitan) – ur. 10.01.1908 r. w Nowej Wilejce, s. Kazimierza i Antoniny (z d. Orłowska), żołnierz Wojska Polskiego, Służby Zwycięstwu Polski, Związku Walki Zbrojnej i Armii Krajowej w Warszawie, uczestnik kampanii wrześniowej 1939 r., obrońca Mławy i Warszawy. Dowódca oddziału Zgrupowania „Radosław” Kedywu Komendy Głównej Armii Krajowej pułkownika Jana Mazurkiewicza, pseudonim „Radosław”. Żołnierz pierwszych szeregów bojowych Polski Walczącej, uczestnik m.in. akcji pod Celestynowem oraz Powstania Warszawskiego. Odznaczony Orderem Virtuti Militari.

- Był absolwentem Państwowej Szkoły Technicznej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Wilnie, a następnie pracował jako nauczyciel w tej placówce. Ciężko ranny 25.08.1944 r. stracił nogę. Zamordowany wraz z 22 innymi rannymi w zbiorowej egzekucji dokonanej przez Niemców w szpitalu powstańczym przy ul. Drewnianej 8 na warszawskim Powiślu 27 września 1944 r. Pamięć o kapitanie Mieczysławie Kurkowskim i jego towarzyszach broni kultywują uczniowie ze Szkoły Podstawowej im. Batalionu „Zośka” w Celestynowie oraz Uczniowski Hufiec Związku Harcerstwa Polskiego Celestynów, noszący imię „Bohaterów Akcji pod Celestynowem” (Stachiewicz, 1984, s. 43, 46, 47 i in.; *Państwowa Szkoła Techniczna w Wilnie...*, 1991, s. 103, 123, 216–217 i in.; Deczkowski, 1992, s. 86, 145; Strzembosz, 1994, s. 145, 153, 241; *Wielka Ilustrowana Encyklopedia Powstania Warszawskiego*, 1997, s. 70; Surwiło, 2005, s. 34; Kamiński, 2023; Muzeum Powstania Warszawskiego; Portal Szkoły Podstawowej im. Batalionu „Zośka” w Celestynowie; Baza „Strat”).
- 387. KUŹMIŃSKI K.** – biolog, docent Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, żołnierz Wojska Polskiego. Zginął podczas kampanii obronnej Polski we wrześniu 1939 r., walcząc najpierw przeciwko Niemcom, a później bolszewikom. Według dostępnych źródeł – polskich, sowieckich i niemieckich – nazwisko Kuźmiński nie figuruje na pełnej alfabetycznej liście 4415 jeńców polskich z Kozielska rozstrzelanych wiosną 1940 r. na mocy decyzji Biura Politycznego Komitetu Centralnego Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików) (Olszewicz, 1947, s. 140; Walczak, 1978, s. 240, 293; Walczak, 1995, s. 114; *Zabici w Katyniu...*, 2013).
- 388. KWIECIŃSKI JÓZEF** – ur. 3.11.1903 r. w Mohylewie, s. Dominika i Petroneli, nauczyciel Publicznej Szkoły Powszechnej w Lubrańcu w powiecie włocławskim w województwie pomorskim. W okresie okupacji niemieckiej został podstępnie aresztowany przez Niemców we Włocławku 26.10.1939 r. i zamordowany w okolicach Królewca. W katedrze pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny we Włocławku znajduje się tablica pamiątkowa ku czci zamordowanych, opatrzona symbolem uwięzionej w drutach kolczastych otwartej księgi z cytatem ze Starego Testamentu, z Księgi Mądrości: *Dusze sprawiedliwych są w rękę Boga*, spoczywającej na gałązce z drzewa oliwnego wyrażającej pojednanie, nadzieję i pokój oraz z inskrypcją: *Księżom prefektom i nauczycielom podstępnie aresztowanym we Włocławku w październiku 1939 roku i zamordowanym przez hitlerowców w okolicach Królewca / księża/ nauczyciele/ młodzież/ Włocławek 11 XI 1992/* (Walczak, 1995, s. 449; Pomniki, tablice, miejsca pamięci we Włocławku; Baza „Strat”).
- 389. LALEWICZ MARIAN WITOLD** – ur. 21.11.1876 r. w Wyłkowyszkach, s. Stanisława i Walerii Zenobii (z d. Rode), inżynier architekt, nauczyciel akademicki, dydaktyk, działacz społeczny, ekspercki. Profesor architektury Politechniki Warszawskiej, prorektor Wydziału Architektury Politechniki

Warszawskiej, profesor Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie i Petersburgu, profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Znawca prawa budowlanego oraz lokalnych przepisów dotyczących spraw architektury i mieszkalnictwa ówczesnej Europy, konserwator zabytków, dokumentalista polskich strat wojennych. Brał udział, jako negocjator, w pracach delegacji polskiej przy zawieraniu traktatu ryskiego (1921 r.), w szczególności w kwestii rewindykacji dóbr kultury polskiej zagrabionych przez Rosję od czasu rozbiorów. Zasiadał w sądach konkursowych jako sędzia. Miłośnik kultury Grecji i Rzymu, starożytnej architektury, w których widział uosobienie piękna absolutnego i fundament cywilizacji europejskiej. Był przekonany o nadrzędności świata klasycznego jako źródła inspiracji dla architektury współczesnej. Ważniejsze prace: obiekty monumentalnej architektury użyteczności publicznej w Warszawie – gmach Dyrekcji Polskich Kolei Państwowych przy zbiegu ulic Targowej i Wileńskiej na Pradze, gmach Państwowego Banku Rolnego przy zbiegu ulic Nowogrodzkiej i Pankiewicza oraz gmach Państwowego Instytutu Geologicznego przy ul. Rakowieckiej. Remonty modernizacyjno-adaptacyjne reprezentacyjnych budynków w Warszawie: pałacu Staszica (siedziba Towarzystwa Naukowego Warszawskiego), pałacu Raczyńskich, pałacu Ignacego Badeniego, pałacu Bruhla; w Lublinie: gmachu siedziby Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego oraz kościoła akademickiego pw. św. Krzyża; w Paryżu – Biblioteki Polskiej. Najlepszą realizacją monumentalnej architektury wojskowej do dziś jest zaprojektowany przez Mariana Witolda Lalewicza kompleks urbanistyczno-architektoniczny dla dowództwa Floty i Koszar Marynarki Wojennej wzniesiony na Oksywiu w Gdyni wraz ze szpitalem, kościołem garnizonowym oraz pomnikiem upamiętniającym zwycięstwo Polaków w bitwie pod Oliwą. Tytan pracy społecznej. Był m.in. naczelnikiem Budownictwa Państwowego w Ministerstwie Robót Publicznych II Rzeczypospolitej, wieloletnim prezesem Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości, członkiem Komitetu Odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie i Zamku Królewskiego na Wawelu w Krakowie, prezesem Związku Polskich Artystów Plastyków Rzeczypospolitej Polskiej, założycielem i członkiem Towarzystwa Szerzenia Sztuki Polskiej wśród Obcych, członkiem Rady Naczelnej Związku Przyjaciół Litwy, współzałożycielem Zrzeszenia Suwalszczan w Warszawie, przewodniczącym Zarządu w Komisji Pomocy dla Kształcącej się Młodzieży, członkiem czynnym Akademii Nauk Technicznych i Warszawskiego Towarzystwa Naukowego, członkiem-korespondentem Royal Institut of British Architects. We wrześniu 1939 r. nie skorzystał z możliwości opuszczenia Polski, pozostał w Warszawie i pełnił funkcję komendanta Społecznego Pogotowia Technicznego Obywateli miasta stołecznego Warszawy. Włączył się w walkę o dobra kultury narodowej, biorąc udział w akcji ratowania bombardowanego i niszczonego przez

- Niemców Zamku Królewskiego w Warszawie. Wraz z zespołem ratował wyposażenie ruchome jak i elementy architektoniczno-dekoracyjne (portale, kominki, boazerie, plafony, drzwi, wycinki detali gzymsów, sztuka-terii, kolumny, kartusze, polichromię ect.). Pełnił funkcję przewodniczącego konspiracyjnej Komisji Odbudowy Warszawy, której celem było dokumentowanie zniszczeń dokonanych przez niemieckiego okupanta w stolicy oraz przygotowanie materiałów do przyszłej odbudowy miasta. Pracował nad dziełem życia, któremu nadał tytuł *Hellada*, oraz nad czterojęzycznym słownikiem terminologicznym dla architektów. Do swojego domu przy ul. Górnośląskiej 41, gdzie mieszkał z żoną i teściową, przyjął siostrę żony – Natalię z mężem, mecenasem Henrykiem Kwiczalą i pięciorgiem dzieci. Rodzina ta została wysiedlona przez Niemców z Poznania i wypędzona z Wielkopolski. W lipcu 1942 r. Marian Witold Lalewicz wraz z bliskimi został przez Niemców usunięty z mieszkania przy ul. Górnośląskiej 41 i zamieszkał przy ul. Muranowskiej 12. W czasie Powstania Warszawskiego, 21 sierpnia 1944 r., został rozstrzelany przez Niemców w zbiorowej egzekucji 200 mężczyzn przy ul. Dzikiej 17. Ciała ofiar oblano benzyną i podpalono. Prochy pomordowanych pochowano po wojnie na Cmentarzu Powstańców Warszawskich na Woli. Symboliczny grób Mariana Witolda Lalewicza znajduje się na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie. Za zasługi dla stolicy jego imieniem nazwano jedną z ulic w dzielnicy Mokotów w Warszawie (Olszewicz, 1947, s. 142; Walczak, 1995, s. 115; Omilanowska-Kiljańczyk, 2023; Baza „Start”).
- 390. LANKIEWICZ JÓZEF** – nauczyciel. W latach 1937–1939 pełnił funkcję kierownika 7-klasowej Publicznej Szkoły Powszechnej w Międzyrzeczu koło Zelwy w powiecie wołkowyskim w województwie białostockim. W czasie II wojny światowej prowadził tajne nauczanie. Zmarł w Międzyrzeczu i tam został pochowany (Relacja pisemna Józefy Horodziej-Węgierskiej, 20.09.2004 r. i 19.02.2012 r., Katowice).
- 391. LELEWSKA WANDA vel INCZARSKA MARIA** – nauczycielka w Szczuczynie Nowogródzkim w powiecie szczuczyńskim w województwie nowogródzkim. Zginęła podczas II wojny światowej. W 1946 r. była poszukiwana przez rodzinę (*Poszukiwanie rodzin*, „Głos Nauczycielski” 1946, nr 2, s. 32; Grędzik, 2024, s. 141; Baza „Strat”).
- 392. LENKIEWICZ ELEONORA** – ur. 1896 r., dyplomowana nauczycielka szkół w Słonimie w powiecie słonimskim w województwie nowogródzkim. Aresztowana 18.12.1942 r., przez policję niemiecką wraz z rodzinami – przedstawicielami inteligencji polskiej ze Słonimia i okolic. Zginęła 19 grudnia 1942 r., rozstrzelana w zbiorowej egzekucji na Górze Pietralewickiej pod Słonimem (Grędzik, 2024, s. 142; Baza „Strat”).
- 393. LESZCZEWICZ ANTONI** – ur. 30.09.1890 r. w Abramowszczyźnie, s. Jana i Karoliny (z d. Sadowska), ksiądz Kościoła rzymskokatolickiego, marianin, duszpasterz – sługa Boży, męczennik II wojny światowej.

Studiował teologię i filozofię w Sankt Petersburgu. Pełnił posługę duszpasterską w Drui i Rosicy, a także w Irkucku oraz Harbinie w Mandżurii, gdzie był budowniczym kościoła i plebanii, założycielem ochronki i szkoły dla ubogich dzieci. W Harbinie nauczał języka łacińskiego, był wychowawcą młodzieży i prefektem Polskiego Gimnazjum Humanistycznego Koedukacyjnego im. Henryka Sienkiewicza. W Drui uczył języka rosyjskiego w Państwowym Gimnazjum im. Króla Stefana Batorego. Podczas II wojny światowej, w warunkach niemieckiej okupacji, pełnił funkcję przełożonego misji mariańskiej i kapelana siostr eucharystek po północnej stronie Dźwiny. Wraz z księżmi Jerzym Kaszyrą i Leonem Ławciewiczem prowadził tajną działalność duszpastersko-misyjną i nauczycielską w Rosicy – na terenach byłej Rzeczypospolitej. Ksiądz Antoni Leszczewicz dobrowolnie poszedł na śmierć razem z parafianami. Zginął 17 lutego 1943 r. w Rosicy – zamknięty w drewnianej stajni, która została obłana benzyną, podpalona i obrzucona granatami. Spoczywa w symbolicznej zbiorowej mogile w Rosicy, na której wznosi się okazałych rozmiarów drewniany krzyż. Ksiądz Antoni Leszczewicz został beatyfikowany przez papieża Jana Pawła II 13.06.1999 r. w Warszawie w grupie 108 polskich męczenników terroru niemieckiego z czasów II wojny światowej (Zagórowski, 1924, s. 448; Bukowicz, 1996, s. 361–366; Kaczmarek, 2000, s. 75; Wilanowski, 2000, s. 89, 136; Zabiełło, 2000, s. 89; Mikołajczyk, 2001, s. 261–263; Dzwonkowski, 2003, s. 382; Mikhailik, 2008, s. 135, 143, 288; Grędzik, 2025; Portal Zgromadzenie Księży Marianów Niepokalanego Poczęcia NMP; Martyrologium; Baza „Strat”).

- 394. LESZCZYŃSKA JADWIGA EMILIA** (z d. Manduk) (por.), ps. „Magda” – ur. 21.07.1902 r. w Warszawie, c. Wacława i Emilii (z d. Pfeiffer). Nauczycielka, bibliotekarka, działaczka społeczna, uczestniczka konspiracji niepodległościowej, autorka wspomnień. W 1920 r. jako ochotniczka-sanitariuszka pracowała w Wojskowym Szpitalu Białego Krzyża w Warszawie. Ukończyła Wolną Wszechnicę Polską w Warszawie. Dyplomowana nauczycielka, animatorka życia społecznego w Łazdunach w powiecie wołyńskim w województwie nowogródzkim, członkini Związku Nauczycielstwa Polskiego. Po powrocie do Warszawy pracowała jako bibliotekarka i kierowniczką VI Biblioteki Dziecięcej Towarzystwa Bibliotek Dziecięcych. W czasie okupacji niemieckiej brała udział w tajnym nauczaniu w zakresie szkoły powszechnej, a także była kurierką Komendy Głównej Związku Walki Zbrojnej – Armii Krajowej. Została aresztowana 2.07.1942 r. w Krakowie, uwięziona i przesłuchiwana przez gestapo przy ul. Pomorskiej 2, a następnie osadzona w więzieniu na Montelupich w Krakowie. Deportowana do niemieckiego obozu koncentracyjnego Auschwitz, gdzie zarejestrowano ją pod numerem obozowym 21170, później więźniarka Ravensbrück (nr obozowy 45170), Oranienburga i Sachsenhausen (nr obozowy 3486). Po ucieczce z obozu ukrywała się pod

- nazwiskiem Magdalena Łazduńska. Następnie została osadzona w kilku niemieckich obozach pracy przymusowej (Arbeitslagrach). Przeżyła. Autorka wspomnień wydanych po wojnie. W czasie II wojny światowej Niemcy rozstrzelali w zbiorowej egzekucji jej ojca, Wacława Manduka (Żaryn, 2019, s. 160; Portal Muzeum Historii Polski; Baza „Strat”).
- 395. LESZCZYŃSKA JADWIGA**, s. Aniela – siostra zakonna Kościoła rzymskokatolickiego ze zgromadzenia Sióstr Urszulanek Serca Jezusa Konającego. Prowadziła działalność wychowawczą i katechetyczną wśród dzieci w Horodyszczu Pińskim w powiecie pińskim oraz Janowie Poleskim w powiecie drohickim w województwie poleskim. Kierowała Domami Zgromadzenia założonymi przez matkę Urszulę Ledóchowską w Horodyszczu Pińskim i Janowie Poleskim. W czasie okupacji sowieckiej i niemieckiej Ziemi Wschodnich II RP organizowała wraz z innymi siostrami tajne nauczanie historii Polski. Za tę działalność 14.04.1944 r. została aresztowana wraz z s. Franciszką Bosiacką Anną i skazana na śmierć. Ucieczkę z więzienia ułatwił im niemiecki kapelan wojskowy (Górska, Kosicka, Ledóchowska, 1981, s. 41, 173, 176 i in.; Informacje pisemne Zdzisława Stankiewicza, 10.04.2001 r., Słupsk; Grędzik, 2002, s. 164).
- 396. LEWANDOWSKI ADAM** (ppor.) – ur. 8.07.1906 r., s. Mieczysława. Nauczyciel w Porzeczu w powiecie grodzieńskim w województwie białostockim. W czasie okupacji niemieckiej został aresztowany pod zarzutem przynależności do organizacji konspiracyjnej AK. Więziony przez policję niemiecką w Grodnie, następnie w 1943 r. trafił do niemieckiego obozu koncentracyjnego Stutthof, gdzie był zarejestrowany pod numerem obozowym 34527. Przeżył (Baza „Strat”).
- 397. LEWKOWICZ JÓZEF** – ur. 1915 r., s. Aleksandra i Petroneli. Nauczyciel w Porozowie w powiecie wołkowyskim w województwie białostockim. W czasie okupacji niemieckiej Ziemi Wschodnich II RP brał udział w tajnym nauczaniu i był na utrzymaniu mieszkańców miasteczka. Aresztowany 30.05.1944 r., więziony w Wołkowysku, następnie zesłany do niemieckiego obozu koncentracyjnego w Gross-Rosen, gdzie zginął najprawdopodobniej z wycieńczenia i głodu. Jego imię i nazwisko znajduje się na tablicy pamiątkowej w kościele pod wezwaniem św. Michała Archanioła w Porozowie, odsłoniętej i poświęconej 1.11.1990 r. (Informacje pisemne Romualda Sokołowskiego, 3.02.2004 r., Porozów; Karpyza, 2009, s. 136; Porzecki, 2021, s. 405; Baza „Strat”).
- 398. LIBIŃSKI HERMAN** – ur. 16.01.1867 r. w Żaganiu, ksiądz ojciec zakonny Kościoła rzymskokatolickiego, jezuita, filozof, teolog, historyk i tłumacz podręczników ascetycznych z serii „Biblioteka Życia Wewnętrznego”, nauczyciel historii, geografii oraz języka niemieckiego, kierownik orkiestry młodzieżowej, wychowawca. Uczył w Zakładzie Naukowo-Wychowawczym w Bąkowicach pod Chyrowem, Starej Wsi, Pińsku, Lublinie. W pierwszych latach okupacji, pomimo represji, kontynuował działalność dydaktyczną

- w konspiracji, tajnie wykładał historię Kościoła w Lublinie. W czasie okupacji niemieckiej Ziemi Wschodnich II RP przebywał w klasztorach w Dubnie, Lwowie, a następnie w Warszawie. Drugiego dnia Powstania Warszawskiego został zamordowany przez niemieckich żołnierzy SS wraz z ok. 40 osobami – obrzuconymi grantami, rozstrzelanymi i spalonymi przy ul. Rakowieckiej 61 w Warszawie. Ofiary masakry upamiętniają dwie tablice w Warszawie. W 60. rocznicę zbrodni, 2.08.2004 r., odbyła się uroczysta premiera filmu fabularno-dokumentacyjnego *Masakra w klasztorze* w reżyserii Krzysztofa Żurowskiego (*Spis Kościołów i Duchowieństwa Diecezji Pińskiej...*, 1933, s. 172; Jacewicz, Woś, 1981, s. 70, 81; Zieliński, 1982, s. 558, 569; Walczak, 1987, s. 501; Walczak, 1995, s. 460; Davies, 2004, s. 353–355; Martyrologium; Baza „Strat”).
- 399. LICHTMAN** (imię nieznane) – obywatel polski narodowości żydowskiej, nauczyciel szkół średnich w Lidzie. Aresztowany przez gestapo i osadzony w niemieckim więzieniu w Lidzie, przy ul. Władysława Syrokomli. Po przesłuchaniu został rozstrzelany na dziedzińcu więzienia wraz z siedmioma działaczami żydowskimi. Zwłoki przekazano mieszkańcom lidzkiego getta (Baza „Strat”).
- 400. LIDOWSKA SARA** – lat 47, c. Szloma i Rebeki, obywatelka polska narodowości żydowskiej, nauczycielka w Słonimiu w powiecie słonimskim w województwie nowogródzkim. Została zamordowana w getcie w Słonimiu (Baza „Strat”).
- 401. LIPIŃSKI MIKOŁAJ** – nauczyciel szkół wileńskich, kierownik szkoły w Oszmianie w powiecie oszmiańskim w województwie wileńskim. Aresztowany pod zarzutem prowadzenia polskiego tajnego nauczania, poddany śledztwu i torturom przez funkcjonariuszy gestapo, następnie zesłany do niemieckiego obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu, gdzie zginął (Baza „Strat”).
- 402. LISOWSKI** (imię nieznane) – nauczyciel, mąż nauczycielki Teresy Lisowskiej (z d. Kwiatkowska). Po agresji niemieckiej i sowieckiej na Polskę we wrześniu 1939 r., po zajęciu Ziemi Wschodnich II RP przez Armię Czerwoną i reorganizacji polskiego szkolnictwa na wzór sowiecki wraz z żoną uczył w sowieckiej szkole średniej z polskim językiem nauczania w Wołkowysku. W czasie okupacji niemieckiej tej części kraju oboje zostali pozbawieni prawa do pracy w zawodzie, a szkoła, w której pracowali, została zlikwidowana. Jesienią 1941 r. zaangażowali się w konspiracyjną działalność edukacyjną w zakresie szkoły powszechnej w Wołkowysku – Teresa Lisowska uczyła przedmiotów humanistycznych, a jej mąż ścisłych. W 1943 r., po aresztowaniu kolegów-nauczycieli, Lisowski przerwał nauczanie w tajnych kompletach i wstąpił do oddziału partyzanckiego AK. W pierwszej akcji bojowej został ciężko rany i zmarł po kilku godzinach 25 lipca 1943 r. Jego żona była wówczas w piątym miesiącu ciąży (Gabis, Korcz, 1993, s. 135–137; Grędzik, 2002, s. 185).

- 403. LISOWSKI STANISŁAW** – działacz oświatowy i związkowy, przewodniczący Wydziału Organizacyjnego Zarządu Okręgu Wileńskiego Związku Nauczycielstwa Polskiego. Redaktor miesięcznika „Sprawy Nauczycielskie” – organu Zarządu Wileńskiego Okręgu ZNP poświęconego sprawom organizacyjnym, społeczno-oświatowym oraz pedagogiczno-dydaktycznym. Po agresji niemieckiej i sowieckiej na Polskę we wrześniu 1939 r. i zajęciu Ziemi Wschodnich II RP przez Armię Czerwoną, po okupacji sowieckiej, a następnie w czasie okupacji litewskiej Wilna i Ziemi Wileńskiej, po brutalnej likwidacji Uniwersytetu Stefana Batorego przez okupacyjne władze litewskie 15.12.1939 r. (pomimo protestów polskiego środowiska akademickiego przeciwko tej decyzji) Stanisław Lisowski współpracował z profesorem Ludwikiem Chmajem w zakresie organizowania konspiracyjnych studiów akademickich dla polskiej młodzieży. Zaangażował do tej działalności profesorów ze wszystkich wydziałów. Był pierwszym kierownikiem Tajnej Organizacji Nauczycielskiej Okręgu Wileńskiego, organizatorem tajnego nauczania na terenie Wilna i Ziemi Wileńskiej oraz łącznikiem z władzami Tajnej Organizacji Nauczycielskiej w Warszawie. Na początku 1942 r. przywiózł z Warszawy fundusze na cele polskiej tajnej oświaty oraz nominację dla Jana Bobki, byłego naczelnika Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego Wydziału Szkolnictwa Średniego, na kierownika do spraw polskiego szkolnictwa tajnego w zakresie szkoły średniej ogólnokształcącej na terenie Wilna i Ziemi Wileńskiej. W lipcu 1942 r. został zatrzymany przez gestapo na ulicy w Wilnie i aresztowany pod zarzutem przynależności do organizacji konspiracyjnej. Miał przy sobie paczkę z wieloma egzemplarzami nielegalnego czasopisma „Niepodległość”, którą podjął z punktu kolportażu. Został rozstrzelany jesienią 1942 r. w Ponarach. Organizacja społeczna Stowarzyszenie Rodzina Ponarska dokumentuje, propaguje i strzeże pamięci o ofiarach i zbrodniach w Ponarach. W kościele ojców Dominikanów pw. św. Jacka w Warszawie (ul. Freta 8/10) znajduje się tablica pamiątkowa ku czci tysięcy Polaków zamordowanych w Ponarach (Krasuski, 1977, s. 291, 292; Borodziwicz, 1989, s. 40, 41, 43 i in.; Dusza, Wojtyński, 1989, s. 260; Tomaszewski, 1996, s. 29, 30, 41; Lewandowska, 2001, s. 75, 253, 254; Tomaszewski, 2001, s. 248, 308, 370; Gralak, 2010, s. 127, 151; Niwiński, 2015, s. 19; *Katalog polskich miejsc pamięci...*, 2017; Portal Stowarzyszenie Rodzina Ponarska; Grędzik, 2025; Muzeum AG).
- 404. LUBICZ-KRUPOWICZ WINCENTY** – ur. 15.09.1907 r. na Ziemi Wileńskiej, absolwent Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, doktor, pracownik administracyjny Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego. Aresztowany w Lidzie 8.09.1943 r. Więzień niemieckich obozów koncentracyjnych: Auschwitz, Auschwitz-Birkenau, Mauthausen-Gusen, gdzie był ofiarą pseudomedycznych eksperymentów. Cudownie ocalony, czego świadectwo dał w publicznym podziękowaniu opublikowanym w 1947 r. na łamach „Rycerza Niepokalanej” (Lubicz-Krupowicz, 1947; Baza „Strat”).

BIBLIOGRAFIA

Źródła:

Baza „Strat” – *Straty osobowe i ofiary represji pod okupacją niemiecką w latach 1939–1945*, Warszawa, Fundacja „Polsko-Niemieckie Pojednanie” (aktualizowana na bieżąco baza danych), <https://straty.pl> (dostęp: 1.10.2025).

DB – kwestionariusz badawczy autorki dotyczący danych biograficznych obywateli polskich z województw: łwowskiego, stanisławowskiego, tarnopolskiego, wołyńskiego, wileńskiego, nowogródzkiego, poleskiego i częściowo białostockiego – powiaty: Grodno i Wołkowysk, wypełniony przez Respondentkę Helenę Zawistowską (z d. Hajdukiewicz), 20.08.2007 r., Gdańsk.

Dokumenty i fotografie:

Martyrologium – „Biała Księga”. Martyrologium duchowieństwa – Polska XX w. (lata 1914–1989), <http://www.swzygmunt.knc.pl/MARTYROLOGIUM/POLISHRELIGIOUS/vPOLISH/HTMs/POLISHRELIGIOUSmartyr3254.htm> (dostęp: 1.10.2025).

Muzeum AG – Prywatne Muzeum Szkolnictwa Ziem Wschodnich Dawnej Rzeczypospolitej Agnieszki Grędzik.

Relacje i informacje pisemne:

Zdzisława Stankiewicza z dnia 10.04.2001 r., Słupsk.

Marii Jordan z dnia 3.04.2003 r., Kraków.

Romualda Sokołowskiego z dnia 3.02.2004 r., Porozów.

Józefy Horodziej-Węgierskiej z dnia 20.09.2004 r. i 19.02.2012 r., Katowice.

Heleny Zawistowskiej (z d. Hajdukiewicz) z dnia 20.08.2007 r., Gdańsk.

Leokadii Lewandowskiej z dnia 21.06.2024 r., Rogoźnica.

Alicji Gzowskiej z dnia 5.03.2025 r., Warszawa.

Romana Olkowskiego z dnia 16.03.2025 r., Sulejów.

Bogdana Mrowiec z dnia 27.03.2025 r., Poznań.

Źródła drukowane i literatura (wybór):

„*Nie było czasu na strach...*”. Z Janiną Wasilój-Smołęńską rozmawiają Marzena Kruk i Edyta Wnuk (2016), Szczecin: Instytut Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu Oddział w Szczecinie.

Ankudowicz-Bieńkowska M. (1997), *Polskie życie muzyczne w Wilnie lat II Rzeczypospolitej*, Olsztyn: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.

Bartelski L.M. (1995), *Polscy pisarze współcześni 1939–1991*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Błaszak R. (red.) (2022), *Leon Najman Mirza Kryczyński. Życie i działalność, Muzułmański Związek Religijny w Rzeczypospolitej Polskiej Najwyższe Kolegium Muzułmańskie*, Wrocław: Agencja Wydawnicza Argi.

Bobowik A. (1992), *Oświata na Augustowszczyźnie w latach 1918–1944. Opracowanie monograficzne na prawach rękopisu*, cz. I, Archiwum Związku Nauczycielstwa Polskiego w Augustowie.

Bolewski A., Pierzchała H. (1989), *Losy polskich pracowników nauki w latach 1939–1945. Straty osobowe*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Borodziejewicz W. (1989), *Tajne nauczanie na Wileńszczyźnie 1939–1944 r.*, „Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych” T. XLIII.

Borowski E. (2000), *Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Pińskiej 1925–1939*, Drohiczyń nad Bugiem: Kuria Diecezjalna w Drohiczyźnie.

Borucki M. (2019), *Wybitne dzieci sławnych Polaków*, Warszawa: Muza.

Brzozowski J. (2012), *Gimnazjum Ojców Jezuitów w Wilnie*, w: H. Dubowik (red.), *Wspomnienia o szkołach wileńskich*, Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej Oddział w Bydgoszczy.

Bukowicz J. (1996), *Sługa Boży ks. Antoni Leszczewicz MIC (1890–1943)*, w: A. Datko, W.M. Moroz (red.), *Męczennicy za wiarę 1939–1945. Duchowni i świeccy z ziem polskich, którzy prześladowani przez nazizm hitlerowski dali Chrystusowi ofiarę życia świadectwo miłości*, Warszawa: Michalineum.

Bukowicz J. (1996), *Sługa Boży ks. Jerzy Kaszyra MIC (1904–1943)*, w: A. Datko, W.M. Moroz (red.), *Męczennicy za wiarę 1939–1945. Duchowni i świeccy z ziem polskich, którzy prześladowani przez nazizm hitlerowski dali Chrystusowi ofiarę życia świadectwo miłości*, Warszawa: Michalineum.

Bukowski K. (2019), *Mój ojciec kapitan Zbyszek. Polskość po wileńsku*, Kraków: Wydawnictwo Miles.

Chmielarz A. (2009), *Losy Polski i Polaków w okresie II wojny światowej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, Wydawnictwo Bellona.

Chmielewski W.J. (2015), *Polskie osiedle Santa Rosa w Meksyku 1943–1946*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.

Chmielewski W.J. (2015), *Praca oświatowo-wychowawcza w polskim osiedlu Santa Rosa (Meksyk) w latach 1943–1946*, Polski Uniwersytet na Obczyźnie w Londynie, „Zeszyty Naukowe” nr 3.

Chmielewski W.J. (2015), *Zofia Orłowska – nauczycielka i wychowawczyni na uchodźstwie*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” nr 1–2.

Cieślak S. (2018), *Stanisław Bednarski SJ i prof. Stanisław Kot: uczeń i mistrz*, „Studia Historiae Scientiarum” T. XVII.

Cywińska J. (1997), *W okupowanym Wilnie*, Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej Oddział w Bydgoszczy.

Cywińska-Kryszewska J., Hoppen-Zawadzka J. (1996), *Dzieje powstania i działalności Szkoły Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu w Wilnie w latach 1906–1940*, Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej Oddział w Bydgoszczy.

Davies N. (2004), *Powstanie '44*, Kraków: Wydawnictwo Znak.

Dąbrowska M. (red.) (2016), *Stanisław Kościółkowski pamięci przywrócony*, Warszawa–Łódź: Instytut Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Uniwersytet Łódzki.

Dąbrowski P. (2015), *Wileńska działalność społeczno-kulturalna i oświatowa Stanisława Węslawskiego (1896–1942) – przyczynek do biografii*, „Res Historia” nr 39.

Deczkowski J.B. „Laudański” (1992), „Wróbel” z „Kamieni na szaniec”. *Wspomnienie o przyjacielu*, Warszawa: Wydawnictwo Słowo.

Dembek W. (red.) (2017), *Oflag II C Woldenberg – to brzmi jak tajemnica*, Dobiegniew: Stowarzyszenie Woldenberczyków, Urząd Miejski w Dobiegniewie.

Dembek W., Pazda A. (2014), *Oflag II C Woldenberg. Wczoraj i dziś*, Dobiegniew: Muzeum Woldenberczyków w Dobiegniewie.

Domańska R. (1978), *Pawiak – więzienie gestapo: kronika 1939–1944*, Warszawa: Książka i Wiedza.

Dubowik H., Malinowski L.J. (red.) (2002), *Wileński słownik biograficzny*, T. I, Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej Oddział w Bydgoszczy.

Duczkowska-Moraczewska H., Tomczak A. (red. przewodn.) (1995), *Powstanie i pierwsze dziesięć lat Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 1945–1956. Wybór źródeł*, T. I, Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Wydawnictwa Jubileuszowe.

Dusza W., Wojtyński W. (1989), *Tajna organizacja nauczycielska w pięćdziesięciolecie powstania*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” nr 3.

Dzwonkowski R. (1997), *Kościół katolicki w ZSSR 1917–1939. Zarys historii*, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Dzwonkowski R. (2003), *Leksykon duchowieństwa polskiego represjonowanego w ZSRS 1939–1988*, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Dzwonkowski R. (2005), *Z historii kościoła katolickiego w ZSRS 1917–1991 pogadanki w Radiu Watykańskim*, Ząbki: Apostolicum Wydawnictwo Księży Pallotyńów Prowincji Chrystusa Króla.

Encyklopedia „białych plam” (2002), T. VIII, Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne.

Encyklopedia Warszawy (1994), Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Feliksiak E. (red. przewodn.) (1991), *Wilno jako ognisko oświaty w latach próby. Świadectwa o szkole lat 1939–1945*, Białystok: Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza Oddział Białostocki.

Feliksiak E. (red. przewodn.) (1992), *Wilno – Wileńszczyzna jako krajobraz i środowisko wielu kultur. Materiały I Międzynarodowej Konferencji Białystok 21–24 IX 1989 w czterech tomach*, T. I, Białystok: Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza Oddział Białostocki.

Gabis N., Korcz W. (1993), *Żołnierze niewyciężonej szkoły. Wspomnienia o nauczycielach tajnego nauczania w latach 1939–1945*, Zielona Góra: Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli.

Gajdzis T. (2000), *Ziemia zroszona łzami... Sokółka – moje rodzinne miasto: niemiecko-sowiecka okupacja i początki PRL-u w Sokółce i regionie 1939–1947*, Białystok: Wydawnictwo Prymat.

Galij-Skarbińska S., Polak W. (2018), *Rutkowscy*, „Biuletyn IPN” nr 1–2.

Gałkowski A. (2019), *Wczoraj... i dziś, „100-lecie Centralnej Biblioteki Wojskowej, 13 czerwca 2019 r., Warszawa”*. Numer okazyjny, Warszawa: Centralna Biblioteka Wojskowa im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Warszawie.

Gitkiewicz O. (2021), *Krahelska, Krahelskie*, Warszawa: Fundacja Instytutu Reportażu, Wydawnictwo Dowody na Istnienie.

Głębocki W. (1990), *Warszawskie pomniki*, Warszawa: Wydawnictwo PTTK „Kraj”.

Góra W. (red.) (1984), *Wojna i okupacja na ziemiach polskich 1939–1945*, Warszawa: Książka i Wiedza.

Górska U., Kosicka A., Ledóchowska J. (red.) (1981), *Zgromadzenie Sióstr Urszulanek Serca Jezusa Konającego. Szkic historyczny – stan aktualny*, Poznań–Warszawa: Pallottinum.

Gralak B. (2010), *Szkolnictwo wyższe i nauka polska pod okupacją niemiecką i radziecką 1939–1945*, Zgierz: nakł. autora.

Grędzik A. (2002), *Tajne nauczanie polskie na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej Polskiej w czasie okupacji niemieckiej 1941–1944*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” nr 3–4.

Grędzik A. (2024), *Słownik biograficzny nauczycieli z Ziem Wschodnich II Rzeczypospolitej*, Kraków (mps), niepublikowany.

Grędzik A. (2025), *Nauczyciele z Wilna i województwa wileńskiego, którzy brali udział w akcji tajnego nauczania polskiego w czasie II wojny światowej*, Kielce–Kraków (aktualizacja na bieżąco) (mps).

Grędzik-Radziak A. (2006), *Nauczyciele z ziem północno-wschodnich II Rzeczypospolitej ofiary zbrodni sowieckich w latach 1939–1941 deportowani, więzieni, zamordowani, rozstrzelani*, Kielce: nakł. autorki.

Grędzik-Radziak A. (2008), *Lista polskich nauczycieli z ziem północno-wschodnich II Rzeczypospolitej, ofiar represji niemieckich w latach 1941–1944*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” nr 3–4.

Grędzik-Radziak A. (2013), *Lista polskich nauczycieli z ziem północno-wschodnich II Rzeczypospolitej, ofiar represji niemieckich w latach 1941–1944*, cz. II A, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” nr 1–2.

Grochowska M.M., Grzymała-Siedlecki B., Struzik Z. (1996), *Krystyna Krahelska „Obudźmy jej zamilkły śpiew”*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM.

Grzebień L. (oprac. przy współpracy zespołu) (1996), *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, Kraków: Wydział Filozoficzny

Towarzystwa Jezusowego. Instytut Kultury Religijnej, Kraków: Wydawnictwo WAM Księża Jezuici.

Grzesiuk-Olszewska I. (2003), *Warszawska rzeźba pomnikowa*, Warszawa: Wydawnictwo Neriton.

Grześ B. (1995), *Deportacje nauczycieli do ZSRR 1939–1941*, Warszawa: Związek Nauczycielstwa Polskiego Zarząd Główny, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP i Polskie Towarzystwo Pedagogiczne.

Hernik-Spalińska J. (1998), *Wileńskie Środy Literackie (1927–1939)*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk.

Hlebowicz A. (1993), *Kościół odrodzony. Katolicyzm w państwie sowieckim 1944–1992*, Gdańsk: Wydawnictwo Stella Maris.

Hoppen-Zawadzka J. (1996), *Wileńskie reminiscencje*, Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej Oddział w Bydgoszczy.

Hoppen-Zawadzka J. (1998), *Czas grozy*, Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej Oddział w Bydgoszczy.

Horoszkiewicz R. (1926), *Pińsk i jego okolice*, Pińsk: Polskie Towarzystwo Krajoznawcze Oddział Piński.

Horoszkiewicz R. (1928), *Tradycje ziemi pińskiej*, Pińsk: Polskie Towarzystwo Krajoznawcze Oddział Piński.

Horoszkiewicz R. (1930), *Powiat Stoliński. Notatki historyczne*, Brześć nad Bugiem: Instytut Szerzenia Praktycznej Wiedzy Rolniczej.

Horoszkiewicz R. (1937), *Na ziemiach wschodniego pogranicza. Notatki historyczne*, Warszawa: Biblioteczka Żołnierza Korpusu Ochrony Pogranicza.

Horoszkiewicz R. (1937), *Szlachta zaściankowa na ziemiach wschodnich*, Pińsk: Muzeum Poleskie.

Hurwic J. (2004), *Włodzimierz Zonn (1905–1975). Astronom i utalentowany publicysta naukowy*, „Analecta” T. XIII.

Ingarden R.S., Kalembka S. (2005), *O fizyce i innych naukach ścisłych w Wilnie, Toruniu i gdzie indziej. Rozmowy z profesorami Kazimierzem Antonowiczem, Wilhelminą Iwanowską, Leonem Jeśmanowiczem, Jerzym Rayskim przeprowadzone i podane do druku przez Romana S. Ingardena i Sławomira Kalembkę*, Wydział Fizyki, Astronomii i Informatyki Stosowanej na 60-lecie Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Iwaniszewska C. (8.03.2021 r.), *Giganci Nauki Kujaw i Pomorza – wykład*. Projekt zrealizowany za pośrednictwem Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Internetowej przy współpracy z bibliotekami wojewódzkimi, <https://www.youtube.com/watch?v=1sGcyjBc1JE> (dostęp: 1.10.2025).

Iwanowska W. (1975), *Władysław Dziewulski (1878–1962)*, w: A. Hutnikiewicz, L. Janiszewski (red.), *Z dziejów nauki polskiej*, Towarzystwo Naukowe w Toruniu. Księga Pamiątkowa Towarzystwa Naukowego w Toruniu (1875–1975), Warszawa–Poznań–Toruń: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Iwanowska W. (1981), *Mój życiorys naukowy*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” R. XXVI.

Jacewicz A. (1961), *Eu la sombra del Kremlin. Una novela de Amor y Aventura*, Meksyk: Editorial Jus S. A. Mexico D. F.

Jacewicz A. (1962), *Miranda. Pamiętnik więźnia*, Londyn: Wydawca B. Świderski.

Jacewicz A. (1964), *Jurij Dąbski. Opowiadania z wojny i pokoju*, Londyn: Wydawca B. Świderski.

Jacewicz A. (1965), *Santa Rosa. Osiedle polskie w Meksyku*, Londyn: Drukarnia Katolickiego Ośrodka Wydawniczego „Veritas”, nakł. autora.

Jacewicz A. (1976), *Fawley Court. Przewodnik*, Londyn: Drukarnia Katolickiego Ośrodka Wydawniczego „Veritas”.

Jacewicz W., Woś J. (1978), *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939–1945. Wykaz duchownych zmarłych, zamordowanych lub represjonowanych przez okupanta w Archidiecezjach: mohylowskiej, poznańskiej i wileńskiej oraz w diecezjach: gdańskiej, kamienieckiej, łuckiej, pińskiej, przemyskiej, sandomierskiej, siedleckiej, tarnowskiej, warmińskiej, włocławskiej, w Pralaturze Pińskiej i wśród duszpasterstwa polonijnego*, T. IV, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej „Collectanea Theologica”.

Jacewicz W., Woś J. (1981), *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939–1945. Zakony i zgromadzenia zakonne męskie i żeńskie*, T. V, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej „Collectanea Theologica”.

Jackiewicz M. (oprac.) (2007), *Wieleńska encyklopedia 1939–2005*, Warszawa: Exlibris Galeria Polskiej Książki.

Jakowlew A. (1993), *W cichym miasteczku*, „Głos znad Niemna” nr 39.

Jakubowska L., Mazurowa J., Osmólska H., Sołczerski C. (2001), *Nieświeskie wspomnienia*, Warszawa: Łośgraf.

Janczewska-Sołomko K. (red.) (2008), *Leksykon polskich muzyków pedagogów urodzonych po 31 grudnia 1870 roku*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.

Jankowski E. (1966), *Eliza Orzeszkowa*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Jarochońska M.A (2006), *Poza gniazdem. Wizerunki emigrantki polskiej w Kanadzie w XX wieku*, Montreal: Polski Instytut Naukowy w Kanadzie i Biblioteka Polska im. Wandy Stachiewicz.

Jarocki S. (1925), *Okolice Wilna. Przewodnik turystyczny*, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego w Wilnie.

Jarosz M. (1963), *Wędrowki po ścieżkach wspomnień*, Warszawa: Czytelnik.

Jasiński J. (1992), *Gimnazjum Ojców Jezuitów w Wilnie*, w: E. Feliksiak (red. przewodn.), *Wilno – Wileńszczyzna jako krajobraz i środowisko wielu kultur. Materiały I Międzynarodowej Konferencji Białystok 21–24 IX 1989 w czterech*

tomach, T. III, Białystok: Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza Oddział Białostocki.

Jentys O. (2004), *Bobrówka*, „Wileńskie Rozmaitości” nr 2.

Jonkajtys M.M. (2014), *Na zesłaniu w Kazachstanie*, w: A. Kuczyński, *Polacy w Kazachstanie. Zesłania – dziedzictwo – nadzieje – powroty*, Krzeszowice: Wydawnictwo Kubajak.

Juśko E. (2012), *Ideał nauczyciela galicyjskiej szkoły ludowej. Wawrzyniec Kalicki i Jan Balut*, „Rocznik Tarnowski” T. XVII.

Kabot T. (1998), *Życie kulturalno-oświatowe na Polesiu w okresie międzywojennym*, „Białostoczczyzna” nr 2.

Kaczmarek T. (2000), *Światła w ciemności. Męczennicy 1939–1945*, Włocławek: Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników.

Kalenkiewicz-Mirowiczowa A.K., Kontowt-Okulewiczowa I. (2003), *Państwowe Gimnazjum im. św. Kazimierza w Nowej Wilejce. Wspomnienia*, Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej Oddział w Bydgoszczy.

Kamiński A. (2023), *Kamienie na szaniec*, Warszawa: Nasza Księgarnia.

Karpyza W. (2009), *Ziemia wołkowyska*, T. IV, Lębork: Miejska Biblioteka Publiczna im. Jarosława Iwaszkiewicza.

Kaszlej Z., *Lista mieszkańców powiatu augustowskiego osadzonych w niemieckich obozach koncentracyjnych w czasie II wojny światowej*, Portal Klub Historyczny im. Armii Krajowej w Augustowie, <http://akklub.pl> (dostęp: 1.10.2025).

Katalog polskich miejsc pamięci narodowej na Litwie. Cmentarze wojskowe, groby żołnierskie, pomniki, upamiętnienia (2017), Wilno: Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Wilnie, (mps), niepublikowany.

Klimaszewski B., Nowakowska E.R., Wyskiel W. (1992), *Mały słownik pisarzy polskich na obczyźnie 1939–1980*, Warszawa: Wydawnictwo Interpress.

Kłosiński Z. „Huzar” (1995), 3. *Wileńska*, Białystok: Redakcja „Gońca Kresowego”, Białostocki Oddział Towarzystwa Przyjaciół Grodna i Wilna.

Kolendo M. (1960), *Gdyby „Miś” umiał opowiadać...*, w: S. Brzozowski, M. Kozakiewicz (wybór i oprac.), *Szkoła w konspiracji. Wspomnienia uczestników tajnego nauczania*, Warszawa: Nasza Księgarnia.

Korab-Żebryk R. (1991), *Biała księga w obronie Armii Krajowej na Wileńszczyźnie*, Lublin: Wydawnictwo Lubelskie.

Kossowska I. (2017), *Artystyczna rekonkwista. Sztuka w międzywojennej Polsce i Europie*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Krahel T. (1986), *Zarządzanie Archidiecezją Wileńską w czasie II wojny światowej*, „Studia Teologiczne” T. IV.

Krahel T. (1996), *Wydział Teologiczny USB i Wileńskie Seminarium Duchowne w latach II wojny światowej*, w: E. Feliksiak (red. przewodn.) i A. Mironowicz (red.), *Wilno i Kresy północno-wschodnie. Materiały*

II Międzynarodowej Konferencji w Białymstoku 14–17 IX 1994 r. w czterech tomach, T. I, *Historia i ludzkie losy*, Białystok: Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza Oddział Białostocki.

Krahel T. (2007), *Arcybiskup Romuald Jałbrzykowski w trudnych latach wojny i okupacji 1939–1945*, w: *Między Wilnem a Białymstokiem. 50-lecie śmierci Arcybiskupa Romualda Jałbrzykowskiego*, Białystok: Wydawnictwo „Buk”.

Krahel T. (2011), *Losy kapłanów dekanatu wiszniowskiego w archidiecezji wileńskiej w czasie II wojny światowej*, w: I. Hofman, W. Maguś (red.), *Przez Kresy i historię po obrzeża polityki. Profesorowi Marcelemu Kosmanowi w półwiecze pracy naukowej*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

Krahel T. (2014), *Archidiecezja wileńska w latach II wojny światowej. Studia i szkice*, Białystok: Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Białymstoku.

Krahel T. (2019), *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1919 Wilno – Białystok 1948*, w: A. Proniewski (red.) *Między Wydziałem Teologicznym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie a Seminarium Duchownym w Białymstoku*, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

Krahelska H. (2024), *Oświęcim. Pamiętnik więźnia*, Kraków: Wydawnictwo MG.

Krajewski K. (2004), *Ziemia Nowogródzka i Grodzieńska. Polskie cmentarze i groby wojenne oraz miejsca pamięci narodowej z okresu walk o niepodległość XVIII–XX w.*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

Krajewski K. (2018), *Nowogródzczyzna naszych ojców województwo nowogródzkie II RP. Dopalenie Kresów*, Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.

Krajewski K. (2020), *Przewodnik miejsc spoczynku żołnierzy Armii Krajowej na Nowogródzczyźnie i Grodzieńszczyźnie*, Warszawa: Fundacja Pomocy i Więzi Polskiej „Kresy RP”.

Krajewski K. (2022), *Męczennicy ziemi nowogródzkiej*, „Biuletyn IPN” nr 3.

Krasuski J. (1977), *Tajne szkolnictwo polskie w okresie okupacji hitlerowskiej 1939–1945*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Krzyżanowski J. (red. przewodn.) (1985), *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*, T. II, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Krzyżanowski J. (red. przewodn.) (b.d.w.), *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*, T. I, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Kucharska J. (2004), *Ilustrowany przewodnik po zabytkach na Wileńszczyźnie i Żmudzi. Wileńszczyzna, Żmudź, Kowno*, Warszawa: Wydawnictwo Burchard Edition.

Kuźmiński J.J. (2014), *Z Iwieńca i Stołpców*, Warszawa–Kraków: Oficyna Wydawnicza Mireki.

Lewandowska S. (2001), *Życie codzienne Wilna w latach II wojny światowej*, Warszawa: Wydawnictwo Neriton Dom Wydawniczy Bellona.

Lewandowska S. (2004), *Łosy Wilnian. Zapis rzeczywistości okupacyjnej. Ludzie, fakty, wydarzenia 1939–1945*, Warszawa: Wydawnictwo Neriton Dom Wydawniczy Bellona.

Lorentz S. (1986), *Album wileńskie*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Łosy Polski i Polaków w okresie II wojny światowej (2009), Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, Wydawnictwo Bellona.

Lubicz-Krupowicz W. (1947), *Podziękowania*, „Rycerz Niepokalanej” nr 1.

Łopatyńska-Wdowiszewska H. (2010), *Wspomnienia szkolne*, „Echa Polesia” nr 1.

Łossowski P. (zebrał) (1991), *Likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego przez władze litewskie w grudniu 1939 roku. Dokumenty i materiały*, Warszawa: Wydawnictwo Interlibro.

Maciąg W. (red.) (1981), *Mały słownik pisarzy polskich*, cz. II, Warszawa: Wiedza Powszechna.

Mackiewicz J. (1979), *Alfons Jacewicz*, „Wiadomości” nr 12.

Madej-Janiszek R. (2017), *Wileńska Państwowa Szkoła Techniczna im. Marszałka Józefa Piłsudskiego – pamiątki w zbiorach Muzeum Niepodległości w Warszawie*, „Niepodległość i Pamięć” nr 2.

Madeyski A. (1934), *Dwaj plastycy w Rzymie*, „Kurier Poznański” nr 263.

Malinowska K. (1998), *S. Stanisława Kosmowska SJK 1902–1997*, „Wileńskie Rozmaitości” nr 5.

Malinowski L.J. (red.) (1999), *Gimnazjum im. Króla Zygmunta Augusta w Wilnie, Wspomnienia wychowawców i wychowanków*, Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej Oddział w Bydgoszczy.

Malinowski L.J. (red.) (2000), *Gimnazjum Ojców Jezuitów w Wilnie w latach 1922–1940* (monografia), Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej Oddział w Bydgoszczy.

Malinowski L.J. (red.) (2011), *Szkice o kulturze wileńskiej*, Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej Oddział w Bydgoszczy.

Matuszewski R. (1992), *Literatura polska 1939–1991*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.

Melbechowska-Luty A. (2005), *Posągi i ludzie. Rzeźba polska dwudziestolecia międzywojennego (1918–1939)*, Warszawa: Wydawnictwo Neriton.

Michalska H. i in. (1988), *Słownik uczestniczek walki o niepodległość Polski 1939–1945. Poległe i zmarłe w okresie okupacji niemieckiej*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Mikhailik L. (2008), *Kościół katolicki na Grodzieńszczyźnie 1939–1956*, Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polska Akademia Nauk: Oficyna Wydawnicza Rytm.

Mikołajczyk A. (red.) (2001), *Uświęcają nas i nasze dzieje. Sylwetki duchowe polskich świętych i błogosławionych, którzy zostali wyniesieni*

do tej godności przez Jana Pawła II, T. II, Piastów: Wydawnictwo Ezdorat Ewa Toporek Warszawa.

Naruszewicz W. (2001), *Wspomnienia lidzianina*, Warszawa: Dom Wydawniczy Bellona.

Niwiński P. (2015), *Ponary: miejsce „ludzkiej rzeźni”*, Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.

Niwiński P. (2024), *Legalizacja Okręgu Wileńskiego Armii Krajowej*, Gdańsk–Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu Oddział w Gdańsku.

Noskowski W. (1996), *Obóz śmierci w Kołdyczewie (1942–1944)*, „Wileńskie Rozmaitości” nr 4.

Nowa Encyklopedia Powszechna PWN (2004), T. IV, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Nowak J.T. (2008), *Urny na Kopiec Marszałka Józefa Piłsudskiego w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*, Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa.

Obiezierska H. (1995), *Jedno życie prywatne na tle życia narodu polskiego w wieku XX*, Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej Oddział w Bydgoszczy.

Olesik J. (1988), *Oflag II C Woldenberg*, Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej.

Olszewicz B. (red.) (1947), *Lista strat kultury polskiej (I.IX.1939–I.III.1946)*, Warszawa: Wydawnictwo S. Arcta.

Omilanowska-Kiljańczyk M. (2023), *Marian Lalewicz architekt petersbursko-warszawski*, Warszawa: Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą „Polonika”.

Państwowa Szkoła Techniczna w Wilnie im. Marszałka Józefa Piłsudskiego (1991), Warszawa: Arkady.

Pasierbska H. (1996), *Wileńskie Ponary*, Gdańsk: nakł. autorki.

Pasierbska H. (2005), *Ponary i inne miejsca męczeństwa Polaków z Wileńszczyzny w latach 1941–1944*, Łowicz: Poligrafia.

Pasierbska H. (2015), *Wileńskie Łukiszki na tle wydarzeń lat wojny 1939–1944*, Łowicz: Poligrafia.

Patalan M. (2013), *Ostatnia lekcja. Siedemdziesiąta rocznica zbrodni w jeziorkowskim lesie*, 10.06.2013 r. Portal HistoriaLomzy.pl Serwis Historyczny Ziemi Łomżyńskiej, <https://historialomzy.pl>, (dostęp: 1.10.2025).

Petrozolin-Skoworońska B. (2004), *Nieświeskie wspomnienia. Ciąg dalszy...*, Warszawa: Łośgraf.

Piechnik L., Puchowski K. (red.) (1996), *Z dziejów Almae Matris Vlnensis. Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, Kraków: Wydawnictwo WAM Księży Jezuici.

Polskie Siły Zbrojne w drugiej wojnie światowej. Armia Krajowa (1950), T. III, Komisja Historyczna Polskiego Sztabu Głównego w Londynie, Londyn: Instytut Historyczny im. gen. Sikorskiego.

Porzecki J. (2021), *Uchronić od zapomnienia. Miejsca polskiej pamięci narodowej na Grodzieńszczyźnie*, Białystok–Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Białymstoku Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.

Poszukiwanie rodzin (1946), „Głos Nauczycielski” nr 2.

Poszukiwanie rodzin (1946), „Głos Nauczycielski” nr 6.

Pruszyński J. (1999), *Grabież i niszczenie dziedzictwa kulturalnego Kresów Wschodnich Rzeczypospolitej*, w: K. Jasiewicz (red.), *Europa NIEprovincialna. Przemiany na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej (Białoruś, Litwa, Łotwa, Ukraina, wschodnie pogranicze III Rzeczypospolitej Polskiej) w latach 1772–1999, Non-provincial Europe. Changes on the Eastern Territories of the former Polish Republic (Belarus, Latvia, Lithuania, Ukraine, eastern borderland of the III Republic) in 1772–1999*, Warszawa–Londyn, Warsaw–London: Instytut Studiów Politycznych PAN, Oficyna Wydawnicza RYTM, Polonia Aid Foundation Trust.

Rokicki P. (2015), *Głinciszki i Dubinki. Zbrodnie wojenne na Wileńszczyźnie w połowie 1944 roku i ich konsekwencje we współczesnych relacjach polsko-litewskich*, Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Instytut Studiów Politycznych PAN.

Romanowski A. (1999), *Młoda Polska wileńska*, Kraków: Universitas.

Roszkowski W. (Andrzej Albert) (1991), *Historia Polski 1914–1990*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Rudkowski T.M. (2014), *Cmentarz Powązkowski w Warszawie. Panteon polski*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Rudziński W. (1992), *Muzyka w Wilnie i na Wileńszczyźnie. Lata międzywojenne*, w: E. Feliksiak (red. przewodn.), *Wilno – Wileńszczyzna jako krajobraz i środowisko wielu kultur. Materiały I Międzynarodowej Konferencji Białystok 21–24 IX 1989 w czterech tomach*, T. I, Białystok: Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza Oddział Białostocki.

Samolewicz J. (2015), *Wanda Jeute (1866–1942) – współzałożycielka Zgromadzenia Sióstr Służebnic Jezusa w Eucharystii*, „Ephemerides Marianorum” R. IV.

Semczyszyn M., Szyksznian-Ossowska D. (2018), *Wileńska łączniczka AK. Z Danutą Szyksznian-Ossowską „Sarenką” rozmawia Magdalena Semczyszyn*, Szczecin: Instytut Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu Oddział w Szczecinie.

Siemiński J. (1992), *Grodno walczące. Wspomnienia harcerza*, Białystok: Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza Oddział Białostocki.

Sławińska I. (1991), *Moi uczniowie z wojennych lat. Tajne nauczanie pod Wilnem Głinciszki 1942/44*, w: E. Feliksiak (red. przewodn.), *Wilno jako*

ognisko oświaty w latach próby. Świadczenia o szkole lat 1939–1945, Białystok: Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza Oddział Białostocki.

Sławińska I. (1991), *Swawolny Dyzio Gliniszek*, w: E. Feliksiak (red. przewodn.), *Wilno jako ognisko oświaty w latach próby. Świadczenia o szkole lat 1939–1945*, Białystok: Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza Oddział Białostocki.

Sławińska I. (2004), *Szlakami moich wód...*, Lublin: Wydawnictwo Norbertinum.

Smurzyński J. (1996), *Sądny dzień*, „Kontakty” nr 24.

Smurzyński J. (1999), *Czarne lata na łomżyńskiej ziemi* (fragment), „Zeszyty Łomżyńskie” nr 3.

Smurzyński J. (2008), *Las Jeziorkowski*, „Wiadomości Łomżyńskie” nr 14–15.

Sobczak K. (red. przewod.) (1988), *Polski czyn zbrojny w II wojnie światowej. Polski ruch oporu 1939–1945*, Wojskowy Instytut Historyczny im. Wandy Wasilewskiej, Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej.

Soldau – utajony ośrodek zagłady. Niemieckie obozy w Działdowie w latach II wojny światowej. Wystawa edukacyjna przygotowana przez Biuro Edukacji Narodowej Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Gdańsku oraz Biuro Upamiętniania Walk i Męczeństwa Instytutu Pamięci Narodowej.

Sowiecki aparat represji wobec litewskiego i polskiego podziemia 1944–1945. Polska i Litwa w XX wieku. Dokumenty z archiwów służb specjalnych (2016), T. I, Warszawa–Wilno. Instytut Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Centrum Badania Ludobójstwa i Ruchu Oporu Mieszkańców Litwy, Litewskie Archiwum Akt Specjalnych.

Spis Kościołów i Duchowieństwa Diecezji Pińskiej w Rzeczypospolitej Polskiej 1933 i 1934. Stan diecezji na dzień 31 grudnia 1933 roku (1933), Pińsk: Wydawnictwo Drukarni Diecezjalnej.

Spis nauczycieli szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminarjów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych (1924), zestawione pod redakcją Z. Zagórowskiego, Lwów–Warszawa: Książnica Polska Towarzystwa Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych.

Stachiewicz P. (1984), „*Parasol*”. *Dzieje Oddziału do zadań specjalnych kierownictwa dywersji Komendy Głównej Armii Krajowej*, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.

Stanisławski J. (1995), *Szkolnictwo ludzkie w Polsce Niepodległej*, „Ziemia Lidzka” nr 17.

Stępień M., Wilkoń A. (red.) (1987), *Historia literatury polskiej w zarysie*, T. II, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Stopniak F. (1987–1988), *Archidiecezja wileńska w czasie II wojny światowej*, „*Studia Teologiczne*” nr 5–6.

Strzembosz T. (wstęp, oprac. i wybór) (1994), *Bohaterowie „Kamieni na szaniec” w świetle dokumentów*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Surwiło J. (2005), *Pamiętam Antokol. Przechadzki po Wilnie*, Wilno: Wydawnictwo „Margi Rastai”.

Szarkowska A. (2012), *Prywatne Seminarium Nauczycielskie w Grodnie – przykład szkoły kształcenia nauczycieli w Drugiej Rzeczypospolitej*, w: K. Dormus, R. Ślęczek (red.), *W kręgu dawnych i współczesnych teorii wychowania uczniów – szkoła – nauczyciel*, T. I, Kraków: Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

Szczęśny-Brzozowski Z. (1987), *Litwa – Wilno 1910–1945*, Paris: Editions Spotkania.

Szudy J. (2020), *Polskie Towarzystwo Fizyczne w Wilnie i Toruniu*, „Postępy Fizyki” T. 71, z. 4.

Tomaszewski L. (1996), *Współdziałanie Okręgowej Delegatury Rządu i stronnictw politycznych z Armią Krajową w walce o wyzwolenie Wileńszczyzny*, w: *Symposium historyczne „Rok 1944 na Wileńszczyźnie” Wilno 30 czerwca – 1 lipca 1994 r.*, Biblioteka „Kuriera Wileńskiego”, Warszawa: Wydawnictwo Drukarnia Efekt.

Tomaszewski L. (2001), *Wileńszczyzna lat wojny i okupacji 1939–1945*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Rytm.

Tomkiewicz M. (2008), *Zbrodnia w Ponarach 1941–1944*, Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.

Twardowski R. (2016), *Wilno moje miasto*, Warszawa: Wydawnictwo Pani Twardowska.

Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1936/37, Wilno: Uniwersytet Stefana Batorego.

Walczak M. (1978), *Szkolnictwo wyższe i nauka polska w latach wojny i okupacji 1939–1945*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

Walczak M. (1987), *Działalność oświatowa i martyrologia nauczycielstwa polskiego pod okupacją hitlerowską 1939–1945*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne.

Walczak M. (1995), *Ludzie nauki i nauczyciele polscy podczas II wojny światowej. Księga strat osobowych*, Warszawa: Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, Zarząd Główny.

Wallis M. (1959), *Henryk Kuna*, Warszawa: Wydawnictwo Arkady.

Warakowski R. (1996), *Komórka Legalizacyjna sztabu Okręgu Wileńskiego Armii Krajowej w latach 1939–1947*, Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej Oddział w Bydgoszczy.

Wąsowicz J. (2018), *Wspomnienia php. Marii Rydarowskiej-Szymerskiej z KL Bergen-Belsen ze zbiorów Centralnego Archiwum Polonii w Orchard Lake*, „Krakowski Rocznik Historii Harcerstwa” T. XIV.

Wielka Ilustrowana Encyklopedia Powstania Warszawskiego (1997), T. IV, Warszawa: Fundacja „Warszawa Walczy 1939–1945”, ARS Print Production.

Wielka Ilustrowana Encyklopedia Powstania Warszawskiego. Suplement (2009), Warszawa: Fundacja „Warszawa Walczy 1939–1945”, Wydawnictwo Bellona.

Wilanowski C. (2000), *Konspiracyjna działalność duchowieństwa katolickiego na Wileńszczyźnie w latach 1939–1944*, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.

Wiłkomirski K. (1971), *Wspomnienia. Źródła pamiętnikarsko-literackie do dziejów muzyki polskiej*, T. XI, Warszawa: Polskie Wydawnictwo Muzyczne.

Wińska U. (1960), „*Uniwersytet w pasiakach*”, w: S. Brzozowski, M. Kozakiewicz (wybór i oprac.), *Szkoła w konspiracji. Wspomnienia uczestników tajnego nauczania*, Warszawa: Nasza Księgarnia.

Zabici w Katyniu. Alfabetyczny spis 4415 jeńców polskich z Kozielska zabitych w kwietniu – maju 1940, według źródeł sowieckich, polskich i niemieckich (2013), T. XXI, Warszawa: Ośrodek Badań, Informacji i Upowszechniania (NIPC) „Memoriał”, Moskwa, Ośrodek KARTA, Warszawa.

Zabiełło E. (2000), *Berezwecz w służbie Boga i w mocy demonów*, Bydgoszcz: Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej Oddział w Bydgoszczy.

Zając J. (2019), *Czasopiśmiennictwo Kościelnej Prowincji Wileńskiej w II Rzeczypospolitej*, Warszawa: Muzeum Niepodległości w Warszawie.

Zasztowt L. (1993), *Materiały dotyczące tajnego nauczania na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w latach 1939–1946*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” nr 4.

Zieliński Z. (red.) (1982), *Życie religijne w Polsce pod okupacją hitlerowską 1939–1945*, Warszawa: Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych.

Zieliński Z. (red.) (1992), *Życie religijne w Polsce pod okupacją 1939–1945. Metropolie wileńska i łwowska, zakony*, Katowice: Wydawnictwo „Unia”.

Żaryn J., Żaryn M. (2019), *Rok 1939. Od beztróski do tragedii*, Kraków: Biały Kruk.

Filmy dokumentalne:

Słowikowski W., reż. (1984), „*Jędrusie*”, Polska, Wytwórnia Filmowa Czołówka.

Żurowski K., reż. (2004), *Masakra w klasztorze*, Polska, Telewizja Polska – Agencja Filmowa dla Programu 1.

Netografia:

Portal Biuletyn Informacyjny „ODWET”, <https://jedrusie.org>.

Portal Bohaterowie1939.PL, <http://www.bohaterowie1939.pl>.

Portal Centralna Biblioteka Wojskowa im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Warszawie, <https://cbw.wp.mil.pl>.

Portal Encyklopedia miasta Mielca, <https://encyklopedia.mielec.pl>.

Portal Instytut Pamięci Narodowej, <https://ipn.gov.pl>.

- Portal Internetowy Dom Aukcyjny, <https://one.bid.pl>.
Portal Kaszubska Golgota, <https://kaszubskagolgota.pl>.
Portal Muzeum Armii Krajowej, <https://muzeum-ak.pl>.
Portal Muzeum Broni Pancernej w Poznaniu, <https://muzeumbronipancernej.pl>.
Portal Muzeum Historii Polski, <https://muzhp.pl>.
Portal Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku, <https://muzeumpilsudski.pl>.
Portal Muzeum Narodowe w Warszawie, <https://cyfrowe.mnw.art.pl>.
Portal Muzeum Piśnickenie w Wejherowie; <https://www.muzeumpiasnickie.pl>.
Portal Muzeum Powstania Warszawskiego, <https://www.1944.pl>.
Portal Muzeum Woldenberczyków w Dobiegniewie, <https://muzeum.dobiegniew.pl>.
Portal Państwowe Muzeum na Majdanku, <https://www.majdanek.eu>.
Portal Państwowe Muzeum w Oświęcimiu, Auschwitz-Birkenau, były niemiecki nazistowski obóz koncentracyjny i zagłady, <https://www.auschwitz.org>.
Portal Pomniki, tablice, miejsca pamięci we Włocławku, <https://pomniki.wloclawek.pl>.
Portal Rzeczypospolitej Polskiej, <https://www.gov.pl>.
Portal 100 lat obecności Sióstr Salezjanek w Polsce, <https://100lat.cmw.osw.pl>.
Portal Stowarzyszenie Rodzina Ponarska. Pamięci Ofiar Zbrodni Ponarskiej, <https://rodzinaponarska.pl>, <https://ponary.pl>.
Portal Stowarzyszenie Woldenberczyków, <https://woldenberczycy.pl>.
Portal Szkoła Podstawowa im. Batalionu „Zośka” w Celestynowie, <https://sp-celestynow.pl>.
Portal Szkoła Podstawowa im. Władysława Jasińskiego w Gawłuszowicach, <https://szkolagawluszowice.pl>.
Portal Zgromadzenie Księży Marianów Niepokalanego Poczęcia NMP, <https://www.marianie.pl>.
Portal Zgromadzenia Sióstr Urszulanek Serca Jezusa Konającego, <https://urszulanki.pl>.

A list of Polish teachers from the Northeastern territories of the Second Republic of Poland, victims of German repressions in the years 1941–1944 (part IV)
Summary

Aim: To present concise biographical information on Polish teachers from the Northeastern territories of the Second Polish Republic who were victims of German repressions during the years 1941–1944 and filling gaps in this field of research.

Methods: Research questionnaires, written reports and information, documents and photographs, databases on Polish human losses and victims of repression under German occupation between 1939–1945, printed sources, and online sources.

Results: Commemoration of Polish teachers who were victims of German repression in the Northeastern territories of the Second Polish Republic during

the German occupation between 1941–1944; tribute paid to the victims, condemnation of totalitarian systems.

Conclusions: It is a duty towards the Polish society and a moral obligation of scientists to continue detailed research in order to compile an accurate statistical report on the Polish victims –teachers and academic staff from the Eastern Territories of the Second Polish Republic during World War II.

Keywords: World War II, Northeastern territories of the Second Polish Republic, teachers, genocide, repression, list of losses, biographies.